KUR'ÂN-I KERÎM
ve
TABİAT İLİMLERİ

(Tenkidî Bir Yaklaşım)

Prof. Dr. AHMED YÜKSEL ÖZEMRE

İstanbul - 1999

Bu incelememi
çocukluğumda ve gençliğimde
mânevî himmetlerine mazhar olduğum
Üsküdar'ın *Sırlı Zâtları* 'ndan

EŞREF EDE ve NÂFİZ UNCU'nun

azîz hâtıralarına
hörmet, muhabbet ve minnetle
ithaf ediyorum.

AHMED YÜKSEL ÖZEMRE

1935 yılında Üsküdar'da doğmuş; 1954'de Galatasaray Lisesi'nden, 1957'de İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik-Fizik Bölümü'nden ve 1958'de de Fransa Nükleer Bilimler ve Teknoloji Millî Enstitüsü'nden mezun olmuştur. Bu itibarla Türkiye'nin ilk Atom Mühendisi'dir.

1969 yılında Profesör olan yazar İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Teorik Fizik Kürsüsü ve Matematiksel Fizik Anabilim Dalı başkanlıklarını 11 yıl yürüttükten sonra 1984'de kendi isteğiyle emekliye ayrılmıştır. Ayrıca Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi Müdürü, İst.Üniv. Fen Fakültesi Dekanı, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) Bilim Kurulu Üyesi, TÜBİTAK Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Merkezi kurucu kurul üyesi, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) Başkanı, Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bakanlığı Danışmanı ve Nükleer Santral Proje Koordinatörü gibi görevlerin yanısıra Türkiye'yi NATO Bilim Komitesi'nde, OECD Nükleer Enerji Ajansı Yönetim Kurulu'nda, CERN (Avrupa Nükleer Araştırmalar Merkezi) Konseyi'nde ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı nezdinde de yıllarca temsil etmiştir. Hâlen TAEK Danışma Kurulu Üyesi ve Türkiye Elektrik Üretim Ve İletim A.Ş. (TEAŞ) Genel Müdürü'nün "Akkuyu Nükleer Santral İhâlesi" konusunda Danışmanı'dır.

Pozitif, sosyal ve dinî ilimler konularında 300 den fazla makale ve raporu bulunan Prof. Özemre'nin hâlen üniversitelerimizde okutulan defalarca yeniden basılmış 12 cild te'lif ders kitabı yanında: "*İlimde Demokrasi Olmaz*", "*Türkiye'nin Çernobil Çilesi*", "*İslâm'da Aklın Önemi ve Sınırı*" (2 baskı), "*Üsküdar'da Bir Attar Dükkânı*" (2 baskı), "*Gel De Çık İşin İçinden*" (2 baskı), "*Geçmiş Zaman Olur Ki...*", "*Kâmil Mürşidin Portresi*" (Editörü Necmettin Şahinler), "*Aklın Yolu İlimdir*" (Cemâl Uşşak ile birlikte) başlıklı te'lif kitapları bulunmaktadır.

Türkiye Yazarlar Birliği, Prof. Özemre'yi: 1996 yılında "*Üsküdar'da Bir Attar Dükkânı*" eseriyle ***Hâtırat Dalı***'nda ve Prof.Dr. Toshihiko İzutsu'dan çevirdiği "*İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar-Kavramlar*" başlıklı çevirisiyle de 1998 yılında ***Çeviri Dalı***'nda "**Yılın Sanatçısı**" ödüllerine lâyık görmüştür.

Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Almanca ve İspanyolca bilen Prof. Özemre evlidir; iki kızı ve bir de torunu vardır.

* * *

İÇİNDEKİLER

* * *

KUR'ÂN-I KERÎM ve TABİAT İLİMLERİ
(Tenkidî Bir Yaklaşım)

Prof.Dr. Ahmed Yüksel ÖZEMRE

I
Giriş

Kur'ân-ı Kerîm ile Tabiat İlimleri'nin ilişkisinin mâhiyeti yüzyıllardır İslâm Âlemi'ni meşgûl etmiş olan önemli bir meseledir. Ne yazıktır ki bu konu, genellikle, Tabiat İlimleri'nin:

1) tanımı,
2) mâhiyeti,
3) yapısı
4) nitelikleri,
5) sınırları,
6) dayandığı dogmalar,
7) metodolojisi,
8) stratejisi,
9) paradigmaları,
10) diyalektiği,
11) araçları,
12) gelişim evreleri,
13) deontolojisi,
14) kendine özgü ***mitos***'ları[1], ve özellikle de
15) ***epistemoloji***'si[2]

hakkında sağlam bir bilgisi bulunmayanların tekelinde kalmış olduğu için ciddî kavram kargaşaları, yanlış değerlendirmeler, fâhiş yorum hatâları ve hattâ İslâm'a aykırı davranış ve beyânlarla mâlûl olagelmiştir.

Tabiat İlimleri'nin zahirî ve sathî sihrine kapılan, ama bunlar hakkındaki bilgileri ise çoğu kere avâm için yazılmış olan *vülgarize* kitapların düzeyini aşmayan bir takım düşünür ve müfessirler ise Kur'ân'ın Tabiat İlimleri'nden yararlanarak tefsi-

---

[1] Eski Yunanca'da *mythos* kelimesinden: Gerçek olmadığı bilinmeksizin itibâr edilen hikâye ya da inanç; ısrarlı bir yanlış kavrama; gerçeğin yanlış bir yorumlanması; efsâne anlamındadır.
[2] Epistemoloji: Felsefe'nin, bilginin çeşitleri, temelleri ve geçerliliğini araştıran dalı.

rini yeni bir tefsir metodu olarak telâkki etmişler ve, ister *muhkem* isterse *müteşâbih* olsun, bütün âyetleri zorlamacı bir biçimde aklîleştirmeğe, Tabiat İlimleri ile ilişkili kılmaya kalkışmışlardır. Bunlar Tabiat İlimleri'ni olduğundan daha güçlü göstermeğe çalışırken öte yandan da, son zamanda, bir takım kimseler Tabiat İlimleri'nin toplum üzerindeki etkilerini ve (*aşağıda açıklanacağı gibi zâten mevcûd olmayan*) ahlâkî yanını(!) tenkid ederek Pozitif İlimler'i islâmîleştirmek sûretiyle (!) ahlâkîleştirilmesi gerektiğini savunmağa başlamışlardır.

Bu incelemenin gâyesi ise:

1. Bütün bu kavram ve yol-yordam kargaşalarının izâlesinde işe yarayacak olan sarâhat ve vuzuhun temellerini,
2. Tabiat İlimleri'nin mâhiyet ve sınırlarını temyiz ile kavramanın ne kadar zor bir iş olduğunu,
3. Bunları dirâyet ve isâbetle yorumlamanın ya da başka yerlerde yorum malzemesi yapmanın daha da zor, nâzik ve çok mesuliyetli bir iş olduğunu, ve dolayısıyla da
4. Tabiat İlimleri'nin künhüne vâkıf olmayanların ya da vehimlerini ilim zanneden heveskârların Tabiat İlimleri hakkında, ne ile ilgili ya da ilintili olursa olsun, ahkâm kesmelerinin ne kadar isâbetsiz olduğunu

fehâmet, idrâk ve temyiz sâhiplerine takdîm etmektir. Bu takdîm, bu konuda yalnızca bir fikir verebilmek amacıyla, olabildiğince kısa tutulmuştur. Yalnızca konuya vâkıf olanların anlayabileceği ve haklı olarak taleb edecekleri teknik ayrıntılar ise, metni ve anlayışı ağırlaştırmamak için, bilinçli olarak gözardı edilmiştir.

Kur'ân Tefsirinde Modernist Akım

İslâm Âlemi'nde geçen yüzyılda ortaya çıkmış olan "***Modernist Akım***" içinde Kur'ân tefsiri önemli bir yer tutmaktadır. *Modernist İslâmcılar* denilen kesim bu alandaki gayretinin, Kur'ân'ın *çağdaş* ve *ilmî* yorumunu yapmağa ve dolayısıyla da dine yeni bir anlayış ve canlılık getirmeğe yönelik olduğunu savunmaktadır.

Bununla beraber gerek bu akım gerekse "*Kur'ân'ın Çağdaş ve İlmî*[3] *Tefsiri*" projesi İslâm Âlemi'nde bir yüzyılı aşkın bir süredir bir takım şüphelere, çatışmalara, ithamlara ve hattâ nifaklara yol açmış bulunmaktadır. Bu konuda yapılanların, yalnızca Kur'ân ve Sünnet'e değil fakat, Tabiat İlimleri'ne de uygunluğunun isâbetle teşhis ve tesbit edilmesi gerekir. Fakat meselenin vüs'ati karşısında bunun kolay bir iş olmadığı da teslim edilmelidir.

Modernist Akım'ın hep İngiliz idâresi altındaki sömürgelerde filizlenmiş olması dikkat çekicidir. Bu hareketin bellibaşlı öncüleri Afganistan'da Cemâleddin Afgânî (1839-1897); Mısır'da Muhammed Abduh (1849-1905) ile Râşid Rızâ (1865-

[3] Burada konu olan *Tabiat İlimleri*'dir.

1935); Hindistan'da Sir Seyyid Ahmed Han (1817-1898), Şiblî Nûmânî (1857-1914) ve Muhammed İkbal (1877-1938) olmuşlardır. Bu hareketin Türkiye'deki ilk sempatizanları ise Mehmet Âkif, Ziyâ Gökalp, Ömer Rızâ Doğrul ve Ömer Nasûhi Bilmen'dir. Bugün ise Türkiye'de, çok daha aşırı bir biçimde, *Kur'ân'ı sanki bir Pozitif İlim kitabı imiş gibi yorumlamağa kalkışan bir zümre* de bu modernist ve reformist anlayışın uzantısında faaliyet göstermektedirler.

Modernist Akım, ilk sâfiyeti içinde, şu düşüncelere dayanmaktaydı: **1)** İslâm, zaman içinde, Asr-ı Saadet'teki sâfiyetinden uzaklaşmıştır, **2)** din[4] ile diyânet[5] biribirine karıştırılmaktadır, **3)** bid'at-i seyyieler ve bâtıl inançlar dinî hayatı istilâ etmiştir. Bu durumdan kurtulmak, ancak: **A)** din dâhil**,** Akl'ı her işte ön plâna almakla, **B)** İslâm'ı modern şartlara adapte etmekle, ve **C)** İslâm'da değil fakat islâmî hayat tarzında bir *reform* yapmakla mümkündür.

Buna göre İslâm'da Modernist Akım, aslında, bu dinin uygulamalarının üzerilerinde birikmiş olan fuzûlî yükleri gerektiği biçimde elemeğe yönelik bir ***İhyâ Hareketi*** olarak başlamıştır. Fakat daha sonra bu hareket zaman zaman çığrından çıkmış ve Akl'ın (aslında Kur'ân ve Sünnet'in emrinde olması gerekirken), Sünnet'in de Kur'ân âyetlerinin de üstünde ve onları sorgulayabilen bir konumda tutulduğu düpedüz bir *Dinde Reform Hareketi*'ne dönüşmüştür. Bu itibarla da eğer Akıl ve Mantık Kur'ân ve Sünnet ile çelişik duruma düşerse, bu harekete göre *Akl'ın Doğru'yu bulmak husûsunda yegâne kıstas ve vâsıta olması hasebiyle,* "*Kur'ân'ın* (ve reddedilmediği zaman da Sünnet'in) *Akıl ile uyumlu kılınması*" bu hareketin yavaş yavaş belirginleşen ana stratejisi olarak ortaya çıkmıştır.

Bu tutum gitgide, ilim ve sağduyu adına: **1)** Sünnet'in (yâni hadîslerin) hemen hemen tümünün reddine, **2)** peygamberlerin mu'cîzelerinin rasyonel görünümlü zorlama açıklamalarına, **3)** Kur'ân'da sözü edilen Âhiret hayatının ve bazı mânevî varlıkların *maddî şeyler* aracılığı ile açıklanmağa çalışılmasına, **4)** akāid ile muâmelâtın aşırı basitleştirilmesine, **5)** (Türkiye söz konusu olduğunda da) Lüther'vârî bir reform özlemiyle ibâdetin Türkçe yapılmasını icbâr etmeğe, ve **6)** Kur'ân'ın, ilmin gereklerine uygun olarak, *çağdaş* bir biçimde ve ***Akl'ın önderliğinde*** *ilmî tefsirinin* yapılmasına yönelik reaksiyoner ve mu'terîz bir veche kazanmıştır.

Biz bu incelememizde İslâm Âlemi'nde artık vaz geçilmez bir moda hâline gelmiş olan ***Kur'ân'ın Çağdaş İlmî Tefsiri*** projesinin, zâhirî bütün füsûnuna ve câzibesine rağmen, anlamsız ve tehlikeli bir ütopya olduğunu iz'ân ve fehâmet sâhiplerine göstermeğe çalışacak ve özellikle de Pozitif İlimler'in mâhiyetine, sınırlarına, metodolojisine ve diğer niteliklerine değinerek bunlar hakkında kesin ve derin bilgisi olmayanların (*yâni Pozitif İlimler'de rüsûh sâhibi olmayanların*) böyle bir işe kalkışmalarındaki isâbetsizliği ve tehlikeyi ortaya koymaya gayret edeceğiz.

Önce ilmin ve özellikle de Pozitif İlimler'in ne olup ne olmadığı, ve Tabiat İ-

[4] Yâni Kurân ile sahih Sünnet.
[5] Diyânet burada: "zaman içinde örf, âdet ve din-dışı itikadların sofulaştırılarak dinî vecheye bürünmesiyle ortaya çıkan uygulamaların tümü" olarak idrâk edilmelidir.

limleri'nin dayandıkları teorilerin matematiksel yapılarının ***Fiziksel Realite***'yi idrâk etmemizi nasıl şekillendirmekte oldukları meselelerini vuzûha kavuşturacağız. Sonra Kur'ân'a göre Vahiy-Akıl ilişkisinin mâhiyet ve sınırlarını çizmeğe çalışacağız. Modern müfessirlerin kendi hevâ ve heveslerine göre te'vil etmeğe kalkıştıkları müteşâbih âyetlerin te'vilindeki Kur'ânî edebi de ortaya koyduktan sonra Kur'ân ve ilme göre mu'cîzeden ne anlaşılması gerektiğini tartışacak ve en son olarak da modern müfessirlerin pek itibar ettikleri "*Big Bang Senaryosu*"nun, bütün câzibesine rağmen, sonuçları henüz sübût etmemiş, çağdaş ve ***bilimsi*** bir efsâne olduğunu ve bu itibarla da Kur'ân tefsirlerinde konu edilmesinin isâbetsizliğine değineceğiz.

* * *

II
Tabiat İlimleri'nin
Mâhiyeti, Dayanakları, Diyalektiği ve Sınırları

İlim Nedir ve Ne Değildir?

Evren'de vuku bulan olaylar hakkında: **1)** gözlemler, **2)** deneyler ve **3)** tefekkür sonucu elde edilip biriken ***bilgi***'lerden hareketle ve kişiden kişiye değişmeyen (*objektif*) ***metotlar*** (*yöntemler, yol-yordamlar*) aracılığıyla "***yeni ve objektif bilgi üretimi***"ne ***ilim*** adı verilir. Bu kapsamda, meselâ: Matematik, Astronomi, Hukuk, Paleontoloji, Mikroekonomi, Ortodonti ... birer ilimdir.

Ama kendine özgü bir yolu-yordamı olmasına rağmen *bilgi üretmediği için* meselâ Fotoğrafçılık bir ilim değil fakat bir takım reçetelerin usûlünce uygulandığında tatminkâr sonuçlar veren bir meslektir. İç-Mîmarlık da böyledir. Kezâ, gene kendilerine özgü birer yolu-yordamı olmalarına rağmen: *objektif bilgi üretmediği için* Psikanaliz de, *objektif ve realiteye uygun bilgi üretemedikleri* için Astroloji de Hurûfîlik de, bu anlamda, birer ilim değildir.

Bu kapsamda hadîs küllîyatları yumağı da bir ilim değil yalnızca bir "hadîs bilgisi yumağı" oluşturmaktadır. Buna karşılık, hadîslerden hareket ederek mezheb imamlarının vaz etmiş oldukları ***farklı metotları izlemek sûretiyle bunlardan sonuçlar çıkarmak*** demek olan Fıkıh başlıbaşına bir ilimdir. Bununla beraber Araplar, geleneksel ve tabiî ***Epistemoloji'nin aksine*** olarak, belirli bir konudaki bilgi birikimini "İlim" diye nitelendiregelmişlerdir.

Kuvantum Mekaniği'nin "Kopenhag Ekolü Yorumu" ve Rölâtivite Teorisi'nin dayandığı denklemlerin (fiziksel olmadığı gerekçesiyle elenen fakat bâzıları tarafından teorik bir fikir cimnastiğine konu edilen) ***sübût etmemiş spekülâtif bazı çözümleri*** gözardı edilirse, bütün ilimlerde yeni bilgi üretilirken klâsik iki-değerli mantığın temel ilkelerine dayanılır. Bu, eğer öncüllerinin seçiminde bir yanlışlık yoksa, onların objektifliklerinin de vaz geçilmez garantisidir.

İlim insanların üzerinde sehhâr bir etkiye sâhiptir. Bu sebebden olsa gerek çoğu kere bir san'atin, bir mesleğin ya da bir uygulamanın "ilim" diye takdim edildiği çok sık rastlanılan hatâlardandır.

İlim ***objektif*** nitelikte olur. Yâni bir ilmin vardığı sonuçlar ve bu sonuçlara varış için gerçekleştirilen aşamalar yeterince aklî ve fikrî olgunluğa ve ilmî metotlara ve bunları uygulama imkânlarına sâhip kimseler tarafından aynı şekilde algılanır. Bu bağlamda bir "Rüyâ İlmi"nden söz etmenin bir anlamı yoktur. Kezâ Târih de eğer bir olaylar ve târihler dizisi olarak algılanır ve uygulanırsa bir ilim değil yalnızca bir "bilgi birikimi" olur. Ama bu "bilgi birikimi" eğer târihî olaylar arasındaki sebebleri ya da en azından korrelâsyonları ortaya koyan ***özel bir yorum metoduyla donatılırsa***

işte o zaman bir "Târih İlmi"nden söz edilebilir.

Pozitif (*Müsbet*) İlim Nedir?

Lâtince kökenli ***pozitif*** kelimesinin etimolojik anlamı: ***kesin, değişime uğramaz***'dır. Müsbet kelimesi ise Arapça'da ***sübût etmiş*** yâni "*delillere dayandırılarak kesinlik kazandırılmış*" anlamındadır. Görülüyor ki gerek Arapça *müsbet* kelimesi gerekse Lâtince kökenli *pozitif* kelimesi aynı anlama sâhiptirler. Buna göre "İlim Felsefesi"nde ***Pozitif*** ya da ***Müsbet İlimler*** delillere dayandırılarak, *aksinin doğru olduğu gösterilinceye kadar*, kesinlik kazandırılmış bilgiler içeren ilimler hakkında kullanılmaktadır.

Bu, bir bakıma: **1)** herhangi bir kimsenin kendi Muhayyele'sinin telkin edebileceği yanıltıcı ilhâmın, mâhiyetini aslā değiştiremeyeceği, **2)** bu bilgileri tesbit ve idrâk edenden de, tesbit ve idrâk için yararlanılan (hisler, gözlem ve ölçü âletleri, akılyürütme kuralları... gibi) araçların tümünden de bağımsız, **3)** kişilerin nefisleriyla değil ***objeler*** ile kāim olan ***objektif bilgilere dayanan ilim*** *demektir.*

Bütün ilimler arasında Pozitif İlimler'in özel bir yeri vardır. Pozitif İlimler: **1)** Matematik ve Rasyonal Mekanik gibi sâdece ***istidlâlî*** (*yâni gözlem ve deneylere baş vurmaksızın bunlardan tamâmen bağımsız bir biçimde, iyi tanımlanmış kavramlardan ve temel bir takım varsayımlardan yalnızca mantık kurallarına uygun sonuçlar çıkarmağa dayanan türden*) ***ilim*** olur; **2)** ya da Fizik, Kimya, Astronomi, Moleküler Biyoloji, Jeofizik ... gibi gözlem, deney ve ölçümlere dayanan ***Tabiat İlimleri*** olur.

Tabiat'ı konu alan Pozitif İlimler'in ***Fiziksel Realite***yi objektif olarak yansıtması şarttır. Bunun böyle olup olmadığı ise bu ilimler çerçevesinde yapılan Tabiat'ın tasvîrinin ***Tabiat'ın Fiziksel Realitesi*** ile uyumlu olup olmadığının tesbitiyle mümkündür. Bu da Pozitif İlimler'de "***ölçüm sorunu***"nun önemine delâlet eder. ***Tabiat İlimleri'nin belirli bir olay için teorik olarak öngördüğü rakkamsal sonuç fiziksel bir ölçümle te'yid edilmeli*** yâni ***sübût etmelidir***.

Tabiat İlimleri'nde, bir nesne hakkında belirli şartlar altında yapılan bir gözlem ya da bir ölçümün sonucuna "***bilgi***" (ya da *informasyon*) diyoruz. Bilgilerden oluşan bir "bilgi yumağı", ne kadar büyük olursa olsun kendi başına aslā bir ilim oluşturamadığı gibi anlamlı ya da ***ilmî*** bir sonuca da yol açmaz. Bir bilgi yumağından ilmî bir sonuç çıkartmak için:

1) Bu bilgiler arasında bulunması gerekli bağıntıların vaz edilmesi,
2) Bunlardan hareketle bir sonuca götürecek bir mantıkî ya da matematiksel sürecin yâni bir metodun, yol-yordamın tanımlanması gerekir.

Meselâ belirli bir kavşaktan geçen bütün taşıt araçlarını gözlemleyelim. Bunları cins ve markalarına göre kavşaktan geçişlerinin târihlerini ve zamanlarını kaydedelim. Böylece kısa zamanda gitgide büyüyen bir bilgi yumağı elde ederiz. Bu yumak bu çiğ hâliyle bize hiçbir anlamlı sonuç temin etmez. Ama eğer bunlar arasından

kavşakta vuku bulan trafik kazâlarına sebeb olanları ayıklayacak (*1. yöntem: ayıklama*) ve meselâ *X, Y, Z* marka otomobillerin sebeb olduğu trafik kazâlarına İhtimaller Hesabı yöntemlerini uygulayacak olursak (*2. yöntem: İhtimaller Hesabı'nı uygulama*) *X, Y, Z* marka otomobillerin o kavşakta trafik kazâsına mâruz kalması ihtimâlini elde eder ve buradan da söz konusu kavşakta hangi marka otomobilin kazâ riskinin daha az olduğu hakkında anlamlı ve ilmî bir sonuca ulaşırız.

Tabiat İlimleri'nin Sınırları

Tabiat İlimleri'nde hedef: ***olayların açıklanması***dır. Bu açıklama tepeden inme bir açıklama değil aklî melekelere dayanan bir çaba sonunda kazanılmış aklî ya da ***rasyonel*** niteliği ağır basan bir açıklamadır. Bu açıklama: **1)** ***tutarlı*** (*yâni çelişkilere yol açmayan*), ve **2)** ***objektif*** (*yâni yalnızca açıklamayı yapan şahsın değil aklî melekelerine sâhip ve konuya âşinâ herkesin anlamasını mümkün kılan*) bir tarzda, ve ayrıca da **3)** (*bilineni bilinmeyene değil*) bilinmeyeni bilinene ***indirgeyerek*** yapılmalıdır.

Böyle bir açıklamada ***sebep*** kavramı, genellikle, merkezî bir rol oynar. Her olayın kendisinin zuhuruna yol açan ve "*bu olayın sebebi*" olarak isimlendirilen bir ya da birçok sâikinin bulunduğuna îman "***Nedensellik*** (*İllîyyet*) ***İlkesi***"nin ifâdesidir.

Tutarlılık, objektiflik ve nedensellik Tabiat'ın açıklanması sürecinin temelindeki ***diyalektik*** çabanın vaz geçilmez unsurlarıdır ama bunlar da yeterli değildir. Bu diyalektiğin *olmazsa olmaz* bir başka unsuru da, aşağıda tartışacağımız, ***model*** kavramıdır. Model, Tabiat olaylarının tutarlı bir biçimde içine oturup oturmadığı ***araştırılan*** bir şablondur. Bu şablon ilim adamının ilminin, sezgisinin ve hayâl kudretinin ürünü olan teorik bir şablondur. Olayların ***mâkul*** bir biçimde bu şablona uyup uymadıkları gözlem ve ölçümlerle araştırılıp tesbit edilir. Yalnız dikkat edilmesi gereken önemli bir husus da olayların bu şablona mâkul bir biçimde uymaları keyfiyetinin Fiziksel Realite'yi zorunlu ve sâdık bir biçimde yansıtmaya yetmediğidir. Ayrıca: **1)** bu şablonun olayların nasıl gelişecekleri hakkında bir ipucu verip vermediğine, **2)** yeni olayları öngörüp görmediğine, ve **3)** eğer öngörüyorsa bu ***öngörünün gözlemler ve ölçümlerle te'yid edilip edilmediğine*** de bakılır. Yâni bir modelin ***geçerli*** olabilmesi için daima gözlem ve ölçümlerle uyumlu ve tutarlı olması gereklidir. Bu bakımdan ilim adamı kapalı bir gecede elinde bir mumla Büyük Sahra Çölü'nde yolunu ve yönünü tâyin etmeğe çalışan bir kimse gibidir. Elde ettiği sonuçlar ise hep ***Fiziksel Realite***'nin kırıntılarıdır.

Tabiat İlimleri yukarıda ilim adı altında topladıklarımızın özel bir alt-kümesidir. Tabiat İlimleri'ni karakterize eden:

1) "*Her olayın bir sebebi vardır*" şeklinde ifâde edilebilecek olan "***Nedensellik*** (*İllîyet*) ***İlkesi***",

2) "*Aynı şartlar altında tekrarlanan her deney daima aynı sonuçları verir*"

şeklinde ifâdesini bulan "***Belirlilik*** (*Determinizm*) ***İlkesi***[6]",

3) "*Her olayı karakterize eden ve ancak ölçümle tesbit edilen fiziksel büyüklükler vardır*" şeklinde ifâdesini bulan "***Ölçülebilirlik İlkesi***",

4) "*Tabiat İlimleri'nin sonuçları kendi içlerinde çelişkili olamaz*" şeklinde ifâde edilebilecek olan "***Tutarlılık*** (ya da *Çelişmezlik*) ***İlkesi***" ve

5) "*Tabiat İlimleri'nin sonuçlarının yanlış olup olmadıklarının test edilebilmesine imkân veren bir yol-yordam mevcûd olmalıdır*" şeklinde ifâde edilebilecek olan "***Yanlışlanabilirlik*** (ya da *K.R. Popper*) ***İlkesi***"[7]dir.

Bu ilkelere uymayan ilim
bir Tabiat İlmi
değildir.

Yâni bir bakıma, Tabiat İlimleri'nin:
1) sınırlarını ve 2) *epistemolojik* kapsamını
bu beş ilke belirlemektedir.

Fiziksel Realite'nin idrâki işte ancak bu çerçeve içinde mümkün olabilmektedir. Aslında Tabiat İlimleri'nde Fiziksel Realite'yi olduğu gibi yansıtmaya eşdeğer olan ***objektiflik bilinci***, Târih boyunca, çok yavaş bir biçimde gelişmiştir. Tabiat İlimleri'nin mâhiyetlerinin sınırlarını çizmek ve konusunu bir takım *mitoslardan* ve *hurâfelerden* temizlemek yüzyıllar almıştır. Objektif düşünmeyi bir *hayat tarzı* hâline getirmek ise: **1)** her an zinde ve acımasız bir otokritiği, **2)** bir otokontrolu, ve **3)** nefse hâkimiyeti gerektirmektedir. Bugün bile, kendi uzmanlık alanlarında ne kadar başarılı olurlarsa olsunlar, Pozitif İlimler'le uğraşan kimselerin ilim üretirken ve hele

---

[6] Belirlilik İlkesi yalnızca atom-altı boyutlar söz konusu olduğunda yerini Heisenberg'in ***Belirsizlik İlkesi***'ne bırakmaktadır. Ancak bu ilkenin ortaya koyduğu epistemolojik problemlerin önemli bir bölümü hâlâ tatminkâr çözümlere kavuşturulabilmiş değildir. Onun için burada bu ilke ile ilgili spekülâsyonlara girmekten imtinâ ediyoruz.

[7] Ellerinde tuttukları sapan şeklindeki dalların ortak ucunun titremesiyle bulundukları yerin altında su örtüsü bulunduğunu iddia eden su arayıcılarını göz önüne alınız. "Burada su var" diye kazdırdıkları yerde ne kadar derine gidilirse gidilsin su bulunmazsa bunlar aslā suçu kabûl etmezler: "Ben burada su var dedimse su vardır; daha derin kazın!" derler. Onların bu iddialarını peşinen de sonradan da yalanlayacak hiç bir yol yordam yoktur. Toprak ne kadar kazılırsa kazılsın su çıkmazsa suyun daha derinde bulunduğunu yalanlamak için (*sofistike Jeofizik yöntemlerin dışında*) bir yol-yordam yoktur. Bu iddialar Tabiat İlimleri'nin kriterleri açısından itibar edilecek iddialar değildir.

Buna karşılık Einstein'ın Genel Rölâtivite Teorisi'nin sonuçlarından biri olan "Işığın kütleli gök cisimlerinin yanından geçerken bir doğru boyunca değil de bir eğri boyunca hareket edeceği" iddiasını göz önüne alalım. Bunun yanlışlanabilmesi için uygun bir yol-yordam A. Eddington tarafından düşünülüp uygulanmıştır. Eddington 1919 da vuku bulan bir tam Güneş tutulmasında Güneşin civârındaki yıldızların fotografını çekmiş ve sonra bunu aynı yerin geceleyin çektiği fotografıyla mukāyese ederek her iki fotograftaki aynı yıldızların imajlarında kayma olduğunu tesbit etmiş ve bu sapmaları ölçerek bunların teorinin öngörmüş olduğu sapma kadar olduğu sonucunu elde etmiştir.

ilmî sonuçları yorumlarken objektifliğe her zaman sıkı sıkıya riayet edebildiklerini iddia etmek mümkün değildir.

Şu hâlde ölçüme tâbî tutulamayan veyâ kendisi değilse bile etkileri de gözlenemeyen veyâ ölçülemeyen, Tabiat İlimleri'nce bilinen olaylara ircâ edilemeyen yâhut da bunlarla objektif bir biçimde ilgisi-ilintisi tesis edilemeyen ve yanlışlanabilmeleri için bir yol-yordam bulunmayan bilgi ve olgular Tabiat İlimleri'nin kapsamı dışında kalmaktadırlar. Bu kabil bilgi ve olgulara (eski Yunanca'da *Tabiat* karşılığı φησις = *füsis*, ve *ötesi* karşılığı μετα = *meta* kelimelerinden esinlenerek) fizik-dışı, fizik-ötesi yâni ***meta-fizik*** bilgi ya da olgular denir.

Tabiat İlimleri'nin sınırları böylece belli olmaktadır. Tabiat İlimleri'nin kendi alanları dışında kalan ve erişemedikleri olgu ve bilgiler için ***kendi çerçeveleri içinde*** beyân edebilecekleri bir şeyleri yoktur. Eğer bir kimse bunun aksini iddia ederse, meselâ Rûh'un var ya da yok olduğunu yâhut da Rûh ile bedenin etkileşmelerini Tabiat İlimleri çerçevesi içinde tartışmağa kalkışır ya da tartışabileceğini iddia ederse ya Tabiat İlimleri ile Metafizik disiplinini bir ***kavram kargaşası*** içinde biribirine karıştırıyor ya da tabiat-ilimsi bir görünüm sergileyerek ***safsata*** yapıyor demektir. Zîrâ Metafizik alanına ait bir kavramın ***ontolojik gerçeği***'ni Tabiat İlimleri kıstaslarına göre kabûl ya da reddetmeğe kalkışmak bir avuç leblebinin ağırlığını bir diyapazonun verdiği ***lâ*** notasının frekansı cinsinden ölçmeğe kalkışmak kadar abestir.

Hemen ifâde etmek gerekir ki ***Metafizik*** Felsefe'nin önemli dallarından biridir ama bir Pozitif İlim değildir. Metafizik ayrı bir değere, ayrı bir etkinliğe sâhiptir. Bir kimse Metafizik çerçevesi içinde kalarak Pozitif İlimler'in mâhiyetleriyle ilgili olay ve olguları pekālâ tartışabilir; bunun bir anlamı vardır. Ama bu takdirde aslā Pozitif İlim yapıyor olmaz! Fakat eğer bu kimse Pozitif İlimler'in kıstaslarına dayanarak Metafizik disiplininin mâhiyetiyle ilgili olay ve olguları tartışmağa kalkışırsa artık Pozitif İlim değil, yalnızca Pozitif İlim görüntüsü altında düpedüz Metafizik ve semeresiz bir spekülâsyon ve hattâ çoğu kere de safsata ya da mugālâta yapıyor demektir.

Pozitif İlimler'in gücünün ve sınırlarının kesinlik kazanması, ayrıca Metafizik'den, metafiziksel kavramlardan ve metafiziksel söylemlerden arındırılması hiç de kolay gerçekleştirilebilen bir süreç değildir. Bu alanda ***vehmin*** çoğu kere ilmin önüne geçtiğine şâhid olunmaktadır. Yalnız Türkiye'de değil bütün Dünyâ'da da, TV istasyonlarında ve yazılı medyada şahsî vehimlerini ciddî ciddî hâzâ ilmî sonuçlarmış gibi takdîm eden nice (aslında, kendi alanlarında, gerçekten de) kıymetli uzmanlar arz-ı endâm etmeğe devam etmektedirler. Bununla ilgili olarak, sâdece, 1986 Nisan'ında vuku bulmuş olan Çernobil Nükleer kazâsı sonrası ile 1999 Ağustos'unda vuku bulmuş olan Marmara depremi sonrasını hatırlamak yeter!

Bugün bile mensûbu oldukları Tabiat İlmi'nin değeri, sınırları ve epistemolojisi üzerinde kafa yormak fırsatını bulamamış fakat değerli ve verimli nice ilim adamı Tabiat İlimleri ile Metafizik konularını rahatlıkla biribirine karıştırabilmektedirler. Bu ise Pozitif İlimler'in iktisâbının ne kadar zor, ama Pozitif İlimler hakkında

sağlıklı ve gerçekçi bir tefekkürün ise bundan da daha zor olduğunun, böyle bir tefekkürde insanın idrâkindeki atâletin ve temyiz melekelerinin yanılma payının ne denli büyük olabildiğinin delîlidir.

Aslında Tabiat İlimleri'nin temelinde de bir takım îmânî umdeler (*dogmalar*) bulunmaktadır. Bunlara zımnen ya da açık bir şekilde îmân etmedikçe Tabiat İlimleri'ni inşâ etmek mümkün değildir. Bunun için mutlakā: **1)** bizden bağımsız olarak bizim dışımızda var olan ***maddî bir âlemin*** varlığına, **2)** bu maddî âlemden bilgi (*enformasyon*) elde etmenin mümkün olduğuna, ve **3)** bu maddî âlemin ***anlaşılabilir*** olduğuna, yâni bu âlemde vuku bulan olayların: **A)** tasvîr edilebilir, **B)** açıklanabilir, ve **C)** öngörülebilir olduklarına peşînen imân etmek şarttır. Bu îmân olmazsa bu maddî âlem hakkında bilgi kazanılamayacağı âşikârdır.

Tabiat İlimleri tümüyle maddî yâni objektif bir biçimde *ölçülebilme özelliği olan* bir âleme dayanır ve bu âlemin düzenini ve bu düzenin uymakta olduğu kuralları: **1)** araştırır, **2)** keşfeder, ve **3)** tahkik eder.

Bu bağlamda, XX. yüzyılın en büyük teorik fizikçilerinden biri olan Albert Einstein (1879-1955) Tabiat İlimleri'nin temelindeki bu dogmaların ilkiyle ilgili olarak şunu beyân etmiştir: "*İdrâk edenden bağımsız bir dış âleme îmân bütün Tabiat İlimleri'nin temelidir. Bununla beraber, yalnız hislerle idrâk bu dış âlemden dolaylı bir şekilde bilgi sağlamakta olduğundan biz Fiziksel Realite'yi ancak tartışmalı (diskürsif) yollardan kavrayabiliriz. Bunun sonucu olarak da Fiziksel Realite hakkındaki bilgilerimiz aslā nihaî bilgiler olamaz*"[8].

Bu arada şuna işâret edelim ki Tabiat İlimleri: **1)** ilme de, **2)** insan hayatına da doğrudan doğruya hiç bir ahlâkî norm koymaz. İnsanların Tabiat İlimleri'nin çeşitli vechelerinden esinlenerek bir takım ahlâkî normlar türetmeleri ise Tabiat İlimleri'nin tümüyle dışında ve onlardan tümüyle farklı bir konu olan ***İlmî Deontoloji***'nin (yâni ***İlim Ahlâkı***'nın) konusudur.

Pozitif İlimler ile dinin ortak vasıfları: **1)** her ikisinin de temelinde îmân edilmesi gerekli olan bir takım umdelerin bulunması, ve **2)** her ikisinin de insandan bağımsız olmasıdır. Yâni insan dinin de pozitif bilimlerin de gerçeklerine karşı pasiftir. Bunları ancak keşfeder ya da idrâk eder: ***bunları îcad edemez***; bunların yerine kendi hevâ ve hevesine uygun olanları da vaz edemez. Böyle yapsa ya da yaptığını zannetse bile bu bir gerçeğe tekābül etmez. Bu, olsa olsa, kişiliğinin ilmî idrâk ve temyizden yoksun olduğunu yansıtır; ve kezâ, cehâletinin azametini gösterir, o kadar!

Bu kapsamda, meselâ: Fizik'de "Gravitasyon (Evrensel Çekim) Kānûnu"nu, Geometri'de "Pitagor Teoremi"ni, Kimya'da sofra tuzunun terkibini, Astronomi'de "Güneş Sistemi"ni, Biyoloji'de "Genetik Kānûnları"nı ister birinin emriyle ya da birisi böylesini uygun gördü diye, ister referandumla, ister icmâ-i ümmet ile değiştirmek

[8] Bu beyânın özü, Bakara sûresinin: "Onlar (*yâni insanlar*) O'nun (*yâni Allah'ın*) ilminden ancak O'nun izin verdiği kadarını ihâtâ ederler" meâlindeki 255. âyetine uygundur.

mümkün değildir. Aynı şekilde açık, seçik, kesin, objektif ve aklî bir kanıt olmaksızın, bir iddiayı gene bu yollarla bir ***ilmî gerçekmiş gibi*** tescil etmek de gerçeği yansıtmaz. Çünkü bütün ilmî gerçekler insandan ve insan irâdesinden tamâmen bağımsız olan bir varlığa sâhiptirler. Bu bakımdan "***İlimde Demokrasi Olmaz!***". İlmî gerçekler, mâhiyetleri gereği: Demokrasi oyunlarının da, Demokrasi kavramının da ve kapsamının da ötesinde, insanın da ve insanın irâdesinin de erişemeyecekleri aşkın (*müteal*) bir konumdadır.

Aynı yollarla, meselâ: Hazret-i Mûsâ'nın peygamberliğini iptâl ve ilgā etmek, İslâm'da farz namaz vakitlerinin sayısını azaltmak ya da çoğaltmak, bir haramı helâl kılmak ya da bir helâli haram kılmak muhâldir. Bu bağlamda: "***Dinde** (de) **Demokrasi Olmaz!***"[9]

Bununla beraber gerek *ilim yobazlarının* gerekse *din yobazlarının* ilim ve dinin değil de kendi hevâ ve heveslerinin dikte ettiği bazı iddiaları ilmî gerçek ya da dinî nassmış gibi dayatma çabaları da maalesef nâdirattan değildir. Böyle bir tutum, bunu sergileyenlerin, yalnızca: **1)** cehâletine, **2)** adâletsizliğine, **3)** vehmine, **4)** vicdanlara hükmetme tutkusuna, ve çoğu zaman da **5)** zulmüne delâlet eder.

Gerçek ilim adamları, ancak: **1)** kendilerinden bağımsız olarak mevcûd olan ve olmağa devam eden tabiat kānûnlarını, fiziksel ilkeleri ve bunların matematiksel bağıntılarını yâni ilmî gerçekleri keşfetmeğe çalışır, ve **2)** bu keşiflerinin gerçeğe uygunluğunu da objektif bir biçimde, kılı kırk yararcasına araştırır. Bundan dolayı gerçek ilim adamları ilmi kendi hevâ ve heveslerine göre özgürce(!) yönlendiren efendiler değil, fakat bunun tamâmen aksine, ilmin ancak ve ancak sâdık hizmetkârıdırlar. Gerçek ilim adamlarının ilmî gerçekleri teşhis ve tesbit etmede fevkalâde dürüst ve objektif olmaktan başka bir tutumları olması mümkün değildir. ***İlmî Deon-toloji'nin (yâni İlim Ahlâkı'nın) temeli de işte budur!***

Tabiat İlimleri'ni ve bunların uygulamalarını ilmî kıstaslara göre değil de kişi ya da grupların kendi hevâ, heves, vehim ve çıkarlarına göre yönlendirme arzu ve ihtirasına, ibret alınması gereken şu örnekler verilebilir:

* Fâtih Sultan Mehmed'in ilim adamlarına gösterdiği itibar din adamlarının III. Murat'ın zamanına kadar pek ortaya çıkamayan kıskançlık ve entrikalarına sebeb olmuştu. III. Murat'ın fermânıyla İstanbul'da Galata sırtlarında Dünyâ'nın en büyük rasathânesini inşâ etmekte olan astronom Takiyyüddin'e şahsî garaz ve kıskançlığı yüzünden zamanın Şeyhülislâmı Kadızâde Ahmed Şemsüddin efendinin Pâdişah'a: "*Rasat yapmak uğursuzluk getirir; ve göğün esrârına küstah bir biçimde nüfûz etmeğe cüret edilmesinin tehlikesi de sonu da mâlûm ve muhakkaktır. Hiç bir devlet yoktur ki*

[9] Buna karşılık Hıristiyanlık'ta tam bir "Ruhban Sınıfı Demokrasisi" vardır. Katolikliğin temel dinî nassları ve özellikle Teslis Akîdesi M.S. 325 yılında İznik Konsili'nde parmak kaldımak yoluyla kararlaştırılmıştır. Papa'nın dini görevi çerçevesinde (*ex cathedra*) söylediği her şeyin doğru olduğuna ve bu bakımdan Papa'nın *infallibile* (yâni hâşâ *lâyuhtî ve lâyüs'el*) olduğuna da 1870 I. Vatikan Konsili'nde demokratik bir biçimde karar verilmiştir.

orada gök rasat edilmiş olsun da o devlet mâmûr iken harâb olmamış, devletin yapısı da depremli bir şekilde değişikliğe uğramamış olsun" meâlinde vermiş olduğu bir fetvâ üzerine III. Murat'ın bir hatt-ı humâyûnu ile bu rasathâne, hicrî 987 yılının 4 Zilhicce Perşembe günü (milâdî 1580 yılı), Galata bölgesi emîri Kaptan-ı Deryâ Kılıç Ali Paşa tarafından yerle bir edilmiştir.

✻ Papa VIII. Urbano (1568-1644), Galileo Galilei'nin: **A)** Arz'ın Güneş etrafında dolandığını te'yid etmesini, ve **B)** dürbünle yaptığı gözlemler sonucu Güneş'in yüzeyinde bir takım lekelerin bulunduğunu tesbit etmiş olmasını Engizisyon Mahkemesi kararıyla reddettirmiştir. Ama oybirliği ile alınmış olan bu karar: **1)** Arz'ın Güneş'in etrâfında dönmesi gerçeğini iptâl edememiştir. Arz, milyarlarca sene öncesinde olduğu gibi, söz konusu kararın verildiği gün de bugün de Güneş etrafında dolanmaya devam etmiştir ve etmektedir. **2)** Mahkemenin kararı Güneş'in sathındaki lekeleri de ortadan kaldıramamıştır. Bugün pekçok rasathânede Güneş'deki bu lekelerin sayıları, konumları, yer ve büyüklüklerinin değişimi bir rutin işlem olarak hergün kaydedilmekte ve bunlardan ilmî sonuçlar çıkarılmaktadır.

✻ Adolf Hitler, Albert Einstein'ın deneyle tahkik edilmiş olan Rölâtivite Teorilerini "*yahudi ilmi*" diyerek tezyif ve tahkir ederek Alman İlimler Akademisi'ne oybirliğiyle reddettirmiştir. Ama bu da, bu teorilerin ve bunların sonuçlarının gerçekliğini ortadan kaldıramamıştır. Bugün nükleer reaktörlerden yarı-iletkenlere, devâsâ tânecik hızlandırıcılardan karadeliklere kadar pekçok uygulama ve kavram, varlığını bu teorilere borçludur.

✻ Eski S.S.C.B.nde Stalin'in desteklediği ve güçlü makamlara getirdiği Lissenko, bu politik destekten aldığı güce dayanarak, genetik ilminin kānûnlarını devletçe reddettirmiş ve bunların yerine kendi "Vernalizasyon Teorisi"ni vaz ederek ülkenin bütün zirâî uygulamalarının bu teoriye göre icrâ edilmesini sağlamıştır. Bunun sonucu olarak bütün Sovyet ziraati iflâs etmiştir.

✻ Mao-Tzû Tung ise Kızıl Çin'de 1960'larda "Kültür Devrimi" terânesiyle marazî ve çarpık kamuoyu oluşturmak yoluyla ilmî gerçekleri değiştirebileceğini ve bunları kendi siyâsî felsefesine uydurabileceğini sanmıştır. Uygulamaları belki bazı politik rakiplerinin elenmesinde gerekli bahâneleri temin etmiştir ama ilmî faaliyetlerin Kızıl Çin'de yirmi sene kadar duraksamasına ve büyük yaralar almasına sebeb olmuştur.

"*Bilimcilik*" İdeolojisi

Tabiat İlimleri'nin itibârı XVII. yüzyıldan itibâren ortaya koydukları gelişmeler ve bunların pratik hayata yansıyan vecheleriyle olağanüstü artmıştır. Bu itibar Tabiat İlimleri'nin gücü hakkında vehme dayanan büyük bir itimadın da doğmasına sebeb olmuş ve bu da *sınırları hiç düşünülmeksizin* gitgide Tabiat İlimleri hakkında

bir ideolojinin şekillenmesine ve sonunda da bu ideolojinin *dogmatik bir doktrine* dönüşmesine yol açmıştır.

Bu ideolojinin ilk tohumları önce Fransız Ansiklopedicileri: Denis Diderot (1713-1784) ile Jean Le Rond d'Alembert (1717-1783) ve sonra da Josephe Louis Lagrange (1736-1813) ve Pierre Simon de Laplace'ın (1749-1827) çalışmalarında ve yorumlarında görülmektedir.

Fakat bu ideolojiyi dogmatik bir doktrin hâline dönüştüren Auguste Comte'dur (1798-1857). Auguste Comte bu ideolojiye ***Pozitivizm*** adını vermişti. Daha sonra Claude Bernard (1813-1878), Ludwig Boltzmann (1844-1906) ve Pierre Duhem (1861-1916) tarafından bayraktarlığı yapılmış olan ve bugün ***Bilimcilik*** (*Scientisme*) diye isimlendirilmekte olan bu doktrine göre: "*Evren'de, insan davranışları dâhil istisnâsız bütün olaylar sonunda: maddî, fiziksel olaylara indirgenerek açıklanabilir*". Bu iddiasının içeriği açısından Bilimcilik doktrini ***Materyalizm***'in (*Dehrîliğin*) çağdaş, gelişmiş fakat aynı zamanda da çok sinsi bir türünü oluşturmaktadır.

Daha yakın zamanlarda ise bu doktrinin mirasını yüklenmek, önce kurucusu Ernst Mach (1838-1916) olan ***Viyana Çevresi Ekolü***'ne ve daha sonra da kurucusu Niels Bohr (1985-1962) olan Kuvantum Mekaniği'nin ***Kopenhag Ekolü***'ne nasîb olmuştur.

Kopenhag Ekolü'nün tâkipçilerinden Werner Heisenberg'in (1901-1976) vaz etmiş olduğu ve uygulamalarda da geçerliliği kanıtlanmış olan *Belirsizlik İlkesi* aracılığıyla cüzî irâdeyi açıklamağa kalkışması da, Türkiye'de Hans von Ajberg müstear adıyla bir dizi kitap yazmış olan kişinin kitaplarında Kur'ân'ın rûh, melek, cin, ... vb gibi mânevî kavramlarının, modern Teorik Fizik'de bir fikir cimnastiğinden öteye gidemeyen, *takiyon* ve benzerleri gibi spekülâsyonlar aracılığıyla maddî bir şekilde açıklanması girişimleri de, "*...cinlerin biyolojik bedene tesir edip radyasyon zehirlenmesi(!) meydana getiren mikrodalgalar*" olduklarını iddia eden Ahmet Hulusi'nin ve cinlerin kuvantumlar olduğunu beyân eden Halûk Nurbaki'nin vehimleri de hep ***Bilimcilik*** ideolojisinin gizlediği sinsi materyalizmin sebeb olduğu, cilâsı ve câzibesi nefisleri okşayan *modern safsatalar ve hurâfelerdir*. Ne yazıktır ki bu konuda tıpkı bu zevât gibi ***vehmini ve hezeyânını hâzâ ilim sayan***, ilim ve temyiz yoksunu pekçok kimse vardır.

Bilimcilik doktrini aslında "Galileo Olayı"na ve dolayısıyla da Katolik Kilisesi'ne karşı reaksiyoner bir tutumu sergilemektedir. Bu, doğal olarak, Katolik Kilisesi ile Batı'daki pozitif ilim mensubları arasındaki uçurumu daha da derinleştirmiştir.

"Bilimcilik" bugün her ülkede kök salmış, eğitimin her kademesine sızmış görünmektedir. "Bilimcilik", ilim eğitimi görmüş olmasına rağmen ilmi bir metod olarak kavramak husûsunda gene de câhil kalmış olanların da "iştirâk ve paylaşma içgüdüleri"ni tatmin etmek için kendilerini bu kalkan arkasına gizleyerek entel görünmeye kalkışanların da bilinçsizce bayraktarlığını yapmakta oldukları bir ideoloji-

dir.

İlim ve teknolojinin günden güne gelişmesi öğrencilere kısa zamanda daha çok bilgi aktarılmasını gerektirmektedir. Diğer taraftan öğrencilerin gitgide artan sayısı da hocaların bunlarla tek tek ilgilenme imkânını ortadan kaldırmıştır. Bu sebepten ötürü ders takrirleri çok sayıda öğrencinin yalnızca hocayı dinledikleri ve derse hiç bir şekilde aktif olarak katılmadıkları *majistral dersler* şeklinde cereyân etmektedir. Hoca kürsüde ilmî sonuçları sunmakta ve bunların anlaşılıp hazmedilmesi de öğrencilere kalmaktadır. Öğrenciler, belki doktora çalışmaları hâriç, hocanın beşerî sıcaklığını da gözleyebilecekleri yakın bir hoca-şâkirt ilişkisinden mahrumdurlar.

Bu zorunlu mizansen ve hoca ile öğrenciler arasındaki iletişim kopukluğu ister istemez kilise âyinlerini anımsatmaktadır. Kilisede âyini idâre eden papaz sözler ve jestlerle Hıristiyanlık dogmalarını sunar. Okuldaki hoca misâli, âyindeki tek aktif kişi papazdır. Âyini izlemiş olanlarsa bu sözlerin ve jestlerin sembolizmi arkasında neyin murâd edildiğini kendi başlarına keşf ve fehm etmeğe çalışırlar.

İşte derslerin de bu kabil âyinimsi bir biçimde takriri sonucu olarak ***İlim*** (ya da *Bilim*) kelimesi gerek öğrencilerin gerekse avâmın nezdinde idrâk ve temyizden uzak bir çeşit *mistik* bir câzibe icrâ etmekte ve, ne yazıktır ki, yer yer akıl-dışı efsâneler ve fikrî sapıklıklar için yeterli bir ortam oluşturabilmektedir.

Bu işin câhillerinin önemli bir bölümü ise : **1)** Tabiat İlimler'ini, hâlâ, *seçkin bir ruhban sınıfının tekelinde* bulunan bir çeşit sihirbazlık gibi telâkki etmekte; **2)** Tabiat İlimleri'nin otoritesinin her türlü sınırlayıcı kayıdın ötesinde ve tartışma kabûl etmez olduğunu vehmetmekte; ve **3)** Tabiat İlimleri'nin herşeyi açıklamaya kādir olduğu *mitos*'unun yayılmasına da katkıda bulunmaktadırlar.

İlmin muhtevâsı hakkında bir takım safsata ve hurâfelerin ortaya çıkmasına ise, hiç kuşkusuz: **1)** ders takririnin öğrenci ile hocanın iletişimine izin vermeyen bugünkü şeklinden başka, **2)** eğitim ve öğretimde ilim metodolojisinin ön plâna alınmayışı, **3)** ilimlerin geçerlilik sınırlarını çizen ***Epistemoloji*** ile **4)** ilim ile toplum arasındaki ilişkilerin nasıl olması gerektiğini inceleyen ***İlmî Deontoloji***'nin tedris edilmeyişi de sebep olmaktadır.

"Bilimcilik" ideolojisi Din Sosyolojisi açısından incelenecek olursa bu ideolojinin: **1)** *putu*, **2)** *ruhban sınıfı*, **3)** *âmentüsü*[10], **4)** oligarşik fakat *evrensel bir ümmeti*, **5)** *ödüllendirme ve cezâlandırma sistemleri*, ve **6)** kendine özgü *afarozu* ile tam bir ***din*** görüntüsünde olduğunu söyleyebiliriz. İşte bu din yalnız İslâm ile değil bütün Semâvî Dinler ile çatışma içinde olmayı yayılmacı siyâsetinin sâiki kabûl etmektedir.

"Bilimcilik" dininin putu Akıl'dır. Ruhban sınıfı ise *bu dine gönül vermiş ilim adamları ve uzmanlar*dan oluşmaktadır.

---

[10] Altı îmânî umdeden oluşan bu *âmentü*'nün ayrıntıları için *bk.*: Ahmed Yüksel Özemre, ***İslâm'da Aklın Önemi ve Sınırı***, 2. Baskı, s.273-276, Kırkambar Yay., İstanbul 1998.

Model Kavramı

İlimde ***model, senaryo, teori*** kelimeleri sık sık kullanılmaktadır. Ancak bunların delâlet ettiği anlamlar açık seçik bilinmezse bu durum kavram kargaşasına ve çoğu kere de fuzûlî ve mesnetsiz tartışmalara yol açmaktadır.

Sözlük anlamıyla ***model***: "*bir şeyin taklîdi olan nesne*" demektir. Öte yandan ***teori***, eski Yunanca'da: *gözlem, inceleme, spekülâsyon* ve *doktrin* anlamında kullanılmış olan ***theôria*** kelimesinden türetilmiştir; Osmanlıca'ya ***nazariye*** diye geçmiştir.

Bir nesnenin *bir takım özelliklerini gözardı ederek* kaba bir taklîdini ortaya koyan sınırlı (*şematik*) bir temsiline ***nesnel model*** denir. Süleymâniye Camii'nin kibrit çöplerinden yapılmış 1/200 ölçeğindeki bir modeli, ya da Arz küresinin kırtâsiyecilerde satılmakta olan plâstik modeli nesnel modeller için iyi örneklerdir.

Nesnel modeller, olayları açıklamak yerine, olay ve olguları zaman ve mekândan tasarruf ederek bütünüyle gözlemeğe yararlar. Bu türlü modellerden ***yeni bilgiler*** elde etmek mümkün değildir. Bunlar olsa olsa yeni tasarımlar için görgü ve ilhâm kaynağı olabilirler. Tabiat İlimleri'ni ilgilendiren modeller nesnel değil ***teorik modeller***'dir.

Muhyiddin İbn Arabî'nin "*Fütûhat-ı Mekkiye*" isimli eserinde ***mânevî semâvat*** hakkında takdîm ettiği[11] ve bu semâvatın topografyasını çizen model objektif gözleme, deneye ve ölçüme tâbî tutulamadığı için ***sübjektif***, ayrıca ***fizik-dışı bir âlem*** ile ilgili olduğu için de ***metafizik bir model***'dir. Sübjektif modeller de metafizik modeller de Pozitif İlimler'in ilgilendiği modeller değillerdir. Bu türden modeller Pozitif İlimler'in kapsamında mütâlea edilmezler. Çünkü Tabiat İlimleri: **1)** ***objektif gözlemlere***, ve **2)** ***objektif olarak ölçülebilen fiziksel büyüklüklere*** dayanır.

Buna karşılık, meselâ ışığın dalgasal bir harekete dayandığına ilişkin "*dalga modeli*" ışığın: **1)** kırılması, **2)** kırınımı (*difraksiyon*'u) ve **3)** girişimi (*enterferans*'ı) gibi fiziksel olayları akılcı (*rasyonel*) bir biçimde açıklayabilen, matematiksel bir çerçeveye oturtulabilen ve ilk adımda uygun ve isâbetli görünen bir modeldir.

Bu kabil modellerin bir kısmı, atom modellerinde olduğu gibi, özgün teorilerin kurulmasını sağlayan ***yol-gösterici*** (*höristik*) modellerdir. Bu modelleri matematiksel bir çerçeve içinde değerlendirmek mümkündür. Objektif bilgi üretmekte aracı olan bu kabil modellere ***ilmî modeller*** adı verilir.

Somut bir nesnenin ya da bir olayın, matematiksel bile olsa, bir model aracılığıyla temsili daima kısmî olmağa ve daima bir takım basitleştirici kabûllere dayanmağa mahkûmdur. Bu bakımdan bir model, göz önüne aldığı nesnenin ya da olayın bazı özelliklerine hiç itibar etmeyebilir.

[11] Daha sonra Dante Alighieri tarafından ***İlâhî Komedi*** isimli eserinde iktibas edilmiştir. *Bk.* Miguel Asin Palacios, ***Islam and the Divine Comedy***, Franck Cass, 1968.

İnsân zekâsı gerçek bir durumu, ne yazık ki, bütün giriftliği ile: **1)** bir anda ve **2)** rasyonel (*akılcı*) bir biçimde kavrayıp idrâk etmek yeteneğinden yoksundur. Onun için ilim adamları, zorunlu olarak, karşılaştıkları durumların önce kısmî ve basit vechelerini ve sonra da bu vecheler arasındaki ilişkileri kavramağa çalışarak tedricî bir şekilde daha girift vechelerin kavranmasına tevessül ederler.

Bunun için fiziksel gerçeğin kavramsal bir biçimde idrâk edilebilmesi bu gerçeğin önce pekçok niteliğinden (*parametresinden*) soyutlanarak idealize edilmesiyle başlar. Bu operasyonun sonucu ortaya konulan model aslında fiziksel gerçeği değil fakat gerçeğin soyut ve kaba bir taklîdini yansıtır.

Atom Modelleri

İlmî modellerin gelişmesine en güzel örnek "atom modelleri" dizisidir. Eski Yunan'da Selçuk'lu Leukipos M.Ö. 450 ve daha sonra da öğrencilerinden Demokritos M.Ö. 430 dolaylarında maddenin sonsuzadek bölünemeyeceğini savunmuşlar ve aslında ***atom*** denilen tâneciklerden oluştuğunu ileri sürmüşlerdi[12]. Bunlar, atomların birarada toplanarak maddeyi nasıl meydana getirdiklerinin ***akla-yatkın*** bir açıklamasını verebilmek üzere, bazı atomların toparlak ve bazılarının da çengelli olmaları gerektiğini ve çengelli atomların da biribirlerine karşı gösterdikleri *sempati*[13] *ve câzibe*(!) dolayısıyla biribirlerine çengellenmeleri sonucu katı maddenin oluştuğunu savunmuşlardır. Bu model sıvıların oluşumunu da toparlak atomların bir araya gelip biribirlerinin üzerinden kaymalarıyla açıklıyordu.

Bu tasvirî model yüzyıllar boyuncu yalnızca felsefî bir fikir cimnastiği olarak kaldı. XVIII. yüzyılda Dalton (1766-1844) , kimya deneylerinde vardığı sonuçlarda, maddenin gerçekten de atomlardan oluşmuş olabileceğinin ilk ilmî ipuçlarını keşfetti.

XIX. yüzyılın sonlarında William Crookes (1832-1919) ve J.J. Thompson'ın (1856-1940) seyreltilmiş gazlarda vuku bulan elektrik boşalmalarıyla ilgili olarak gerçekleştirmiş oldukları deneyler atoma artık bölünmez nazarıyla bakılamıyacağını, atomun da kendine has yapıtaşları bulunduğunu ve bunlardan biri olduğuna hükmedilen negatif statik elektrikle yüklü ***elektron***'ların varlığını ortaya çıkardı.

Elektronlardan ibâret oldukları tesbit edilmiş olan katod ışınlarının yolları üzerindeki bir maddenin yüzeyinde birkaç atom tabakası kadar bir derinliğe nüfûz edebildiklerinin ortaya çıkması da 1903 yılında Philipp Lenard'a atomun yapısının önemli bir bölümünün boşluktan ibâret olması gerektiği fikrini telkin etti.

J.J. Thompson, 1904 yılında, atomun hem negatif yüklü elektronlar ihtivâ etmesi ve hem de maddenin doğal olarak yüksüz olması olgusu karşısında atomu homogen ve pozitif elektrik yüklü bir küre şeklinde düşündü; bu pozitif yükü nötr kı-

---

[12] *Atomos* eski Yunanca'da *bölünemeyen* demektir.
[13] *Valâns elektronlarının* rolü ortaya konuluncaya kadar, molekül oluşumunda, farklı atomlar arasındaki *sempati*'nin etkin olduğu ileri sürülmüştür.

lacak sayıda elektron, tıpkı bir üzümlü kek misâli, bu kürenin içinde gömülü bulunmalıydı.

Aynı yıl japon Nagaoka ise atomu, etrafında elektronların dolandıkları pozitif yüklü bir çekirdek olarak tasavvur etmişse de bu modeller matematiksel bir çerçeveye oturtulamadıklarından yeni olayları öngörme yönünden geçerli modeller olamamışlardır.

1911 yılında Ernst Rutherford (1871-1937) deneysel olarak atomun kütlesinin çok büyük bir kısmının pozitif yüklü bir çekirdekte toplanmış olduğunu tesbit etmeyi başardı. Bunun sonucu olarak da atomu, negatif yüklü elektronların, bu elektronların toplam yüküne eşit fakat pozitif yüklü merkezî bir çekirdek etrafında eşmerkezsel dairesel yörüngeler üzerinde dolandıkları minik bir Güneş Sistemi gibi bir yapı olarak modellendirdi.

Atom modelleri içinde ilk defa matematiksel bir çerçeveye oturtulup da hidrojen atomunun spektrumunu nicel olarak öngörebilen ve açıklayabilen model 1913 yılında yayınlanmış olan *Niels Bohr Atom Modeli*dir. Bu model tecrübî olarak tesbit edilmiş bir fiziksel sâbit olan *Rydberg Sâbiti*'nin değerini başka fiziksel sâbitlerin fonksiyonu olarak teorik fakat rakkamsal ve hassas bir biçimde temin etmiş olmasıyla da ünlüdür.

Bu târihden sonra hassas ölçüm imkânlarının gitgide artması sonunda tecrübî olarak tesbit edilen ölçüm değerleri ile Bohr Modeli'nin teorik öngörüleri arasında çok ufak dahi olsa da bir fark ortaya çıkınca 1915 yılında bu modelin temel kabûllerini biraz değiştirip *rafine* eden *Sommerfeld Modeli* ortaya atılmış, bunu 1924 de De Broglie (1892-1987) , 1926 da Erwin Schrödinger ve 1928 de P.A.M. Dirac'ın (1902-1984) modelleri izlemiştir.

Biribirlerini izleyen bu atom modelleri, her yeni kademede, ***Fiziksel Realite*** hakkındaki bilgimizi daha rafine etmiş ve o zamana kadar bilinmeyen bir takım olayların ve ayrıntıların bilinmesini sağlamışlardır. Biribirini izleyen bu teorik modellerin tecrübe ile tahkiki, zâhirî Fiziksel Realite'nin ardında bu realiteyi kuşatan ve doğuran, kolay kolay erişilemeyen, erişildiğinde de bize kendi yapısından ancak birkaç kırıntı sunan bir başka ***Realite*** bulunduğunu telkîn etmiştir. Bu idrâke sâhip teorik fizikçilerin ise[14] Fiziksel Realite'nin ardında bulunan ve bu realitenin temeli olup onu kuşatan ama somut bir biçimde varlığını ortaya koyamadıkları (isterseniz buna, büyük harfle, ***Gerçek*** ya da ***Hakîkat*** deyiniz) ***Realite*** hakkındaki yegâne tutumları böylesine ***aşkın*** (*transandantal, müteal*) ***bir varlığın*** mevcûdiyetine şehâdet etmekten başka bir şey olmamaktadır.

Senaryo Kavramı

Senaryo: *belirli bir zaman aralığı içinde sıralanan ve biribirlerine bir şekilde*

[14] Bu kabil teorik fizikçilerin sayısının olağanüstü az olduğunu üzülerek ifâde etmek isterim. Diğerleri daha çok Teorik Fizik'deki zâhirî konularla ilgilenmeyi tercih etmektedirler.

bağlı olan olaylar topluluğu demektir. ***Epistemoloji*** kapsamı içinde ise ***senaryo***: *geçmişte bir kere vuku bulmuş ve/veyâ her safhası hakkında tam ve kesin bilgi sâhibi olamadığımız olayların, olabildiğince bir sebeb-sonuç ilişkisini gözeterek, nasıl oluştuklarını* ***akla-yatkın*** *bir biçimde sıralamayı amaçlayan özel bir modeldir.*

Meselâ Evren'in bir ***Büyük Patlama (Big Bang)*** sonucu doğmuş olduğunu ve bu patlamadan sonraki üç dakika içinde bütün *temel tânecikler* ile elementlerin oluşmuş olduklarını anlatan ve bir dizi varsayıma dayanan Lemaître-Gamow-Weinberg teorisi(!) aslında ***akla-yatkın*** bir senaryodan başka bir şey değildir. Buna alternatif bir başka senaryo da Hoyle-Gold-Bondi'nin farklı bir varsayım kümesine dayanan ***Evren'in Durağan Hâl Teorisi(!)***'dir.

Benzer şekilde, kıtaların her yıl biribirlerinden uzaklaşmasının mekanizmasını açıklamayı hedef alan Alfred Wegener'in (1880-1930) ***Kıtaların Kayması Teorisi (!)*** de ***akla-yatkın*** bir senaryodur.

Kezâ Charles Darwin'in (1809-1882) ***Türlerin Evrimi Teorisi(!)*** de bu kapsamda aslā bir teori değil yalnızca bir senaryodur.

Aynı şekilde bütün dinozorların bundan 65 milyon yıl önce pekçok hayvan ve bitki türüyle birlikte Dünyâ sahnesinden silinip gitmiş olmalarının ***akla-yatkın*** bir açıklamasını amaçlayan ***Volkanik Âfet*** varsayımına dayalı olaylar zinciri de ***Semâvî Âfet***[15] varsayımına dayalı olaylar zinciri de bu anlamda ve aynı sonucu açıklamaya yönelik olarak geliştirilmiş olan ve gerçeği yansıttığını ispat etmenin de reddetmenin de mümkün olmadığı yalnızca iki ayrı senaryodur.

Bir teorinin isâbetli olmasının kriteri gözlem ve deneylere uygunluğudur. Gözlem ve deneyler teorinin ***mîhenk taşı***dır. Ancak ***senaryoları bu kritere tâbî tutmak mümkün değildir***. Bundan dolayıdır ki aynı bir olayı, gözlem ve deneye uygunluk açısından değil de akla-yatkınlık açısından açıklayabilen birden fazla alternatif senaryo üretmek mümkün olmaktadır.

Modellerin ve Senaryoların Epistemolojik Mukāyesesi

İlmî model ile senaryo arasında mâhiyet ve işlev açılarından benzerlikler ve belirgin farklar vardır. Her ikisi de bazı olgu ve olayları açıklamayı hedef almaları açısından bir benzerlik arz etmektedirler. İlmî model daima matematiksel bir teorinin temelidir. Senaryonun matematiksel bir teorinin temeli kılınması her zaman mümkün değildir. İlmî modeller aracılığıyla açıklanan olaylar: **1)** ***tekrarlanabilen*** ve **2)** ***aynı şartlar altında*** (yâni kontrol altında) tekrarlandıkları zaman da ***aynı sonuçları veren*** olaylardır. Senaryolar aracılığıyla ***akla-yatkın*** açıklaması hedeflenen olaylar ise çoğu kere tekrarlanabilir olaylar değildir ya da tekrarlansalar bile bunun hem kısa bir zaman süresi içinde ve hem de gözlemcinin kontrolü altında vuku bulması mümkün

[15] Bu iki senaryonun ayrıntıları hakkında bilgi almak için *bk.*: Ahmed Yüksel Özemre, *Model, Senaryo ve Teori*, ***Felsefe Dünyası***, sayı: 16, Yaz 1995.

değildir.

Bu bakımdan senaryolar, Epistemoloji açısından, Tabiat İlimleri'nin kapsamı içinde değildirler.

Bunlar, sonuçları sübût bulmamış bir takım *akla-yatkın* spekülâsyonlardır, o kadar!

Senaryolara gereken önem ancak bunların mâhiyetlerine vâkıf olan ilim adamları tarafından verilmelidir. Bunları: **1)** ilmî sonuçlarmış gibi telâkki etmek, **2)** takdîm etmek ve **3)** Kur'ân'ın tefsirinde malzeme etmek *ancak işin künhüne vâkıf olmayan nâehil kimselerin isâbetsiz bir hevesinden öteye gidemez.*

İlmî modeller K.R.Popper anlamındaki ***Yanlışlanabilirlik Kriteri***'ne uyarlar; yâni ilmî modellerin sonuçlarını yanlışlayabilmek (*tekzib edebilmek*) üzere her zaman bir yol-yordam bulmak ve modeli bu yolla tahkik etmek mümkündür. Modellerin ilmî olmak vasıfları bu kritere uymalarıyla sübût eder.

Buna karşılık senaryoların açıklamayı amaçladıkları olaylar bir ya da birden fazla kere vuku bulmuş olsa bile, aralarındaki zaman farkının genellikle medeniyet târihinden daha uzun olması hasebiyle senaryoları bu kabil bir kritere tâbî tutmak mümkün değildir. Meselâ Evren'ın biribirini izleyen genişleme ve büzülme safhalarından oluşan bir târihe mahkûm olduğunu öngören ve her safhaya da birkaç onmilyar yıllık bir ömür biçen senaryo işte böyledir.

İlmî modeller varsayımlardan hareket ederek sonuçlar çıkartılmasına, ve çıkan sonuçların da deney ve gözlemlerin mîhenk taşına vurulmasına müsait ***akılcı*** (*rasyonel*) yapılardır. ***Senaryolar*** ise genellikle deney ve gözlemlerin mîhenk taşına vurulması mümkün olmayan, akılcı değil ***akla-yatkın*** yapılardır.

İlmî modeller ***evrimleşmeye müsait*** olup bu bakış açısından da ***dinamik*** bir niteliğe sâhiptirler. Bu modellerin yerlerini yeni ve daha gelişmiş modellere terk etmelerinde, öngördükleri sonuçların gözlem ve ölçümlerle uyuşmaması kadar yeni olayları açıklamaktan âciz kalmaları da rol oynar.

Oysa, yukarıda da açıklanmış olduğu gibi, senaryoları deney ve gözlem kıstaslarına vurmak hemen hemen imkânsızdır. Bu bakımdan senaryoların evriminden söz etmek abestir; bu bakımdan da ***statik*** bir nitelikleri vardır.

İlmî modeller belirli olayları açıklamak konusunda tektirler. Eğer aynı olay

dizisini açıklamak iddiasında olan ***iki farklı ilmî model varsa, gözlem ve deneyler bu ikisi arasında birinin elenmesi için kesin kriterdir***. Fakat senaryo söz konusu olduğunda, aynı bir olay dizisini biribirlerinden tamâmen farklı senaryolarla ***akla-yatkın*** bir biçimde açıklamak mümkün olduğu gibi bu senaryolardan birini diğerine tercih ettirecek kesin bir ilmî kriter bulmak da her zaman mümkün değildir. Ayrıca "Evren'in Büyük Patlama Teorisi(!)" ya da Darwin'in "Türlerin Evrimi Teorisi(!)" gibi bazı senaryolar ilk olayın sebebinin ne olduğunu ilmî ya da hiç değilse akla-yatkın bir açıklamasını temîn etmekten de âcizdirler.

Yanlışlanabilmesi için bir yol-yordamın bulunması mümkün olmayan senaryolar ve teoriler(!?), hayâl ve ilgiyi tahrik eden bütün câzibelerine, hattâ bütün ilmî ve allâmece görüntülerine rağmen, sâdece: **1)** spekülâtif, ve dolayısıyla da **2)** temsil ettikleri bilginin değeri açısından (yâni *epistemolojik* açıdan) da zayıf olan bir fikir cimnastiği ürünleridir.

Yanlışlanabilmeleri de doğrulanabilmeleri de mümkün olmadığı için bunlara, genellikle, ya derin bir îmanla inanılmakta ya da hiç inanılmamaktadır. Bu kabil tutumlar ise, hiç şüphesiz, objektif ve ilmî tutumlar değildir.

İspat ve Tahkik

Bir ***önerme***nin (*kaziyye*'nin) gerçeğe uyup uymadığının **1)** ***iknâ edici*** ve **2)** ***objektif*** delîllerini ortaya koyup bir hükme bağlamaya ***tahkik*** (*verification*) denir. Eğer söz konusu olan önerme, meselâ Matematik ya de Rasyonel Mekanik gibi, sağlam bir ***aksiyomatik***[16] üzerine inşâ edilmiş ise bu önermenin tahkikine ***ispat*** adı verilir. Bu anlamdaki ispat mantık kurallarına dayanır. Eğer mantık kurallarından biri ya da göz önüne alınan meselenin (*söz konusu aksiyomlarla çelişmeyen*) varsayımlarından biri göz ardı edilirse ispat bâtıl (yâni boş, beyhûde, yanlış, gerçek-dışı, çürük) olur. Bundan dolayı böyle bir ispata kalkışan bir kimse bu ispatın yalnızca kademelerinin eksiksiz bir biçimde icrâ edilip edilmediğini değil aynı zamanda mantıksal bir hatâ yapılıp yapılmadığını ve aksiyomları ile varsayımlarının ihmâl edilip edilmediğini de sürekli kontrol etmek zorundadır. İş bununla da sınırlı değildir. İstidlâlî ilimlerde her önermenin ispatı için ispatı yapanın sezgisine ve yaratıcı hayâl gücüne dayanan farklı metotların uygulanması da mümkündür. Bunların, sonucu elde etmede büyük ağırlıkları vardır. Kimi metotlar tamâmen kısır iken diğerleri sonuca uzun ve dolambaçlı yollardan erişirler. Önemli olan yalnızca sonuca ulaştıran isâbetli bir metot uygulamak değil aynı zamanda sonuca en kısa yoldan erişen (*zarif*) bir metodu bulup uygulamaktır[17].

---

[16] ***Aksiomatik*** (Belit Dizgesi): ister apaçık doğru olduğu kabûl edilsin, isterse doğruluğu gösterilemez olsun: **1)** istidlâlî bir disiplinin temeli olarak vaz edilen, **2)** biribirleriyle çelişkili olmayan, ve **3)** ispatının gerekmediği kabûl edilen *temel önermeler* takımı. Meselâ Euclides (*Öklit*) geometrisinin temelindeki aksiyomlar gibi.

[17] Meselâ 2-değişkenli lineer bir cebrik denklem sisteminin çözümünü *eliminasyon* metoduyla kolayca bulmak mümkündür. Ancak, değişkenlerin sayısı iki değil de meselâ 8 olsa bu metot çok uzun ve zahmetli hesaplara yol açar. Bu takdirde sistemi *Determinantlar Teorisi* metotlarıyla çözmek hem daha kolay, hem de daha zarif ve hem de daha estetik bir çözüm tarzı teşkil eder.

Tabiat İlimleri söz konusu olduğunda ise, bir önermenin gerçeğe uyup uymadığının mîhenk taşı gözlem ve deneydir. Fizik'te bir teorinin matematiksel olarak (yâni niceliksel olarak) öngördüğü bir büyüklüğü istidlâl ederken hiçbir formel yanlış yapılmamış olabilir ama teorinin dayandığı teorik model Tabiat'ın gerçeği ile tam tamına çakışmıyorsa (*ki bu zâten mümkün değildir*) gözlem ve usûlüne uygun olarak (yâni isâbetli bir metodoloji çerçevesinde) yapılan deneyler bu sonucu eninde sonunda yalanlayacaklar ve daha gelişmiş bir modelin ihdâsına yol açacaklardır.

Şu hâlde bir önermenin isâbetli ve gerçeğe uygun olup olmadığını tahkik ederken uygulanacak olan metodun ve bu metodu uygulama tarzının önemi âşikârdır. Tabiat İlimleri'nin dışında kalan konularda yukarıda söz konusu edilen metotlar çok kısıtlı olarak uygulanabilirse de bu konularda delîl adı altında ortaya konulanların üzerinde hiçbir şüphe olmamasını temin etmek her zaman mümkün değildir.

Gerek hukûkî gerekse târihî konularda bir iddianın gerçeğe uygunluğu hakkında ileri sürülen delîllerde ise Pozitif İlimler'deki gibi bir objektiflik aramak çoğu kere beyhûdedir. Bu konularda kişilerin tanıklıklarının samimîyetini tesbit etmek her zaman mümkün değildir. Ayrıca, delîl olarak ileri sürülebilecek olan evrâkın da ses ya da video bantlarının da, bugünkü ileri teknoloji sâyesinde, düzmece senaryolarla gerçek süsü verilerek manipüle edilmeleri ya da düpedüz belirli bir amaca uygun olarak îmâl edilmeleri de maalesef mümkündür.

Bu hususlar göz önünde tutulduklarında, Pozitif ilimlerin dışındaki (hukûk, târih, siyâset, sosyoloji, fıkıh, tasavvuf, psikoloji, vb ... gibi) konularda ***tahkik metodolojisinin***, Pozitif İlimler'inkine oranla; **1)** son derece zayıf, **2)** sübjektif ve **3)** güvenilmez olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu durum, bu kabil konularda: **1)** her meselenin niçin pekçok antitezinin de rahatlıkla ortaya atılabildiğine, **2)** bunları savunanların da niçin objektif değil de *fanatik bir biçimde* sübjektif olduklarına, ve **3)** savundukları tezi bir îman meselesi hâline ircâ ettiklerine ışık tutmaktadır.

Buna somut bir misâl vermek gerekirse, Hz. Peygamber'in vefâtından sonra hilâfet meselesi konusunda şiîlerin delîl olarak gösterdikleri hadîsleri sünnîlerin kabûl etmemesini gösterebiliriz. Bunun sebebi hadîslerin tahkik metodolojisinin, objektifliğe değil: **1)** itimada lâyık olduklarına ***inanılan*** hadîs râvilerine dayanması ve **2)** bu râvîlerin, ya da hadîsin bizzât kendinin *mevzu hadîs* (düzmece hadîs) olduğu iddiasıyla reddedilebilmeleridir.

* * *

III
Kavramsal Filtrelerin Ardından "Fiziksel Realite" Nasıl Algılanır?

Zihinsel Nesnelerin Oluşumu

Mantıksal, matematiksel, fiziksel ve benzeri nesneler *ontolojik olarak* farklı temellere dayanmakta ve bunların ***temsilleri*** zihnimizde kavram hâlinde oluşmadan bizim ***Fiziksel Âlem***'i tanımamız da mümkün olmamaktadır. Buna göre zihnimiz "söz konusu nesnelerin temsiller olarak yansıdıkları" bir kap vazifesi görmektedir.

Ancak bu yansıma üç boyutlu fiziksel nesnelerin iki boyutlu temsillerinin aynada oluşması gibi bir yansıma değildir. Dikkat edilmesi gerekir ki aynaya, yalnızca ve yalnızca, var olduklarına hislerimiz aracılığla hükmettiğimiz nesneler yansımaktadır. Oysa, zihnimizde oluşan, farklı ontolojik kökenli nesne kategorilerinin temsilleridir. Meselâ farklı gök cisimlerinin zihnimizde oluşturdukları temsillerin kümesi ile farklı görevlerle yüklenmiş meleklerin zihnimizde oluşturdukları temsillerin kümesi gibi farklı ontolojik kökenli nesne kategorilerinin temsillerinin oluşturduğu farklı kümeler, zihnimizde, biribirlerinden bağımsız olup kendi içlerinde de dinamik bir yapıya sâhip bulunmaktadırlar.

Her biri birer ***zihinsel nesne*** olan bu temsillere sâhip çıkan ***Akıl*** bunlar arasında dinamik tekābüliyetler be bağıntılar kurmaktadır. Bu tekābüliyetler ve bağıntılar sonucu ***Muhayyele*** (hayâl gücü), yaratıcı vasfıyla yepyeni başka zihinsel nesneler üretebilmektedir. ***Sezgi*** ise Muhayyele'yi mümkün ürünlerinden yalnızca belirli ***bir*** tânesini üretmeğe yönlendiren yetenektir.

Birkaç somut örnek vermek gerekirse: **1)** Merkür gezegeninin yörüngesinde gözlenen ve evrensel çekim kānûnuna dayanarak doğrudan doğruya bir açıklaması bulunmayan bir takım pertürbasyonların (yâni evrensel çekim yasasından sapan hareketlerin) sebebi olarak varsayılmış olan (yâni Muhayyele'nin ürettiği) ***Bilinmeyen Gezegen*** de, **2)** beta bozunumunda gözlenen "Enerji Korunumu İlkesine aykırı" durumları bu ilke ile bağdaştırabilmek üzere varsayılmış olan (yâni Muhayyele'nin ürettiği) ***Nötrino*** da bu kapsamda ve *ilk adımda* birer ***zihinsel nesne*** oluşturmaktadırlar.

Böyle bir zihinsel nesnenin üretilmesini motive eden ise ***Fiziksel Gerçeklik*** endîşesi değil fakat, birinci hâlde: *Nedensellik İlkesi'nin muhafazası endîşesi*; ikinci hâlde de: *Enerjinin Korunumu İlkesi'nin muhafazası endîşesidir.*

Şimdi mesele: **1)** zihnimizde oluşan bu yepyeni zihinsel nesnelere ***objektiflik*** kazandırmanın mümkün olup olmadığı, yâni bu nesnelerin zihnimizdeki temsillerinin

sâdık bir biçimde başka zihinlere de yansıtılmasının mümkün olup olmadığı, ve **2)** eğer bunlara objektiflik kazandırılabilirse bu objektifliğin sınırlarının ne olacağıdır.

Muhayyele'nin bir ürünü olan zihinsel bir nesnenin *objektifleştirilmesi sürecine* misâl olarak ***enerji kuvantumu*** kavramına nasıl bir objektif içerik kazandırılmış olduğuna bir göz atalım.

Fizik'de ***Kara Cisim*** diye, üzerine düşen bütün radyasyonları soğuran cisme denir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru fizikçiler kara cismin, bu şartlar altında, yayınlayacağı radyasyonun spektrumunu, yâni yayınladığı enerjinin yayınladığı radyasyonların frekansına (ya da dalgaboyuna) bağlı olarak değişimini teorik olarak hesaplamak istediler. Bunun için de kara cismi oluşturan atomları birer harmonik osilâtör gibi telâkki eden ve yayınlanan radyasyonları bu harmonik osilâtörlerin titreşim frekansına bağlayan basit bir teorik modelden hareket ettiler. Fakat elde ettikleri matematiksel sonuçların maalesef hiç biri deneylerin vermekte olduğu sonuçlarla tamı tamına uyumlu olmadı.

1900 yılında Max Planck, meseleyi tersinden ele alarak, deneylerin ortaya koyduğu enerji dağılım fonksiyonu şeklindeki bir dağılımın teorik olarak da elde edilebilmesi için söz konusu teorik modelin temel varsayımlarında ne gibi değişiklikler yapılması gerektiğini araştırdı. Büyük hesap kolaylığı sağladığı için *harmonik osilâtör* varsayımını muhafaza etti. Fakat eğer kara cismin enerjiyi, o zamana kadar bütün fizikçilerin kabûl etmiş oldukları gibi, sürekli bir biçimde değil de sonlu ve sınırlı parçalar (lâtincesi: *quantum*), ***enerji kuvamtumları*** hâlinde yayınladığı kabûl edilecek olursa teorik olarak elde edilen dağılım fonksiyonunun deneylerin verdiği ile tam bir uyum içinde olduğunu gösterdi.

Max Planck'ın bu araştırması Fizik ile ilgisi olmayan, sâdece ve sâdece matematiksel bir biçim araştırmasıydı ve sonuç enerjinin sürekli olarak değil de süreksiz bir biçimde yayıldığını kabûl etmekle gerçekleşebilmişti. XX. yüzyılın başında bir fizikçi için enerjinin süreksiz bir biçimde yayıldığı fikri aslā kabûl edilir bir şey değildi. Zâten Planck da bu varsayımını, önceleri, ***Fiziksel Realite***'ye tekābül etmeyen bir matematik hilesi olarak kabûl etmişti.

Enerji kuvantumu, *ontolojik kökeni itibariyle*: **1)** Max Planck'ın zihninde oluşmuş olan, **2)** $E = h\nu$ şeklindeki matematiksel bir bağıntı ile de tanımlanabilen, **3)** bir ***zihinsel nesne*** idi. Fakat gerek enerji ve gerekse frekans kavramlarıyla irtibatlandırılması yönünden de fiziksel bir niteliği varmış görünümündeydi.

Enerji kuvantumunun zihinsel bir nesne olduğunun gözardı edilerek tıpkı diğer somut fiziksel nesneler gibi muameleye tâbî tutulmasını sağlayan ilk ilim adamı Albert Einstein'dır. Einstein ***Fotoelektrik Olayı***'nın mâhiyetini açıklayan teorisini kurarken enerji kuvantumundan bağımsız bir fiziksel nesne imiş gibi yararlanarak Fotoelektrik Olayı'nı enerji kuvantumu kavramıyla izah etmiş ve onun her fizikçinin zihninde aynı temsili haiz olan fiziksel bir nesne olarak objektifleştirilmesini sağlamıştır.

Böylece, dışımızdaki âlemde hislerimizin aracılığıyla idrâk ettiğimiz fiziksel nesnelerin zihnimizdeki temsilleri yanında: **1)** Akl'ın, Muhayyele'nin ve Sezgi'nin ortak girişimleriyle ***doğrudan doğruya zihnimizde oluşan***; **2)** kendilerini, gene zihnimizde ***fiziksel bir içerikle donattığımız***; **3)** kendilerinin dışımızdaki âlemde de fiziksel realiteleri olduğuna ***inandığımız***; **4)** bu özelliklerin oluşturduğu tasavvurun yanlış anlaşılmaya yol açmayacak sâdık bir tarzda (yâni ***objektif bir biçimde***) başkalarının zihinlerine de yansıtılabilen ***zihinsel nesneler***'in de var olduklarını göstermiş bulunmaktayız.

Fizik Tüm Evren'e Kavramsal Bir Filtrenin Ardından Bakar

Pozitif İlimler'in ***Epistemoloji***'sini bilmeyenler bu ilimleri, genellikle, Tabiat'ın her sırrını açıklamağa kādir sanarlar. Benzer şekilde, Pozitif İlimler'in kendilerine özgü teknik terimlerinin *semantik* yanını bilmeyenler de bunların yalnızca lûgat mânâlarına bakarak nice efsâneler imâl etmişlerdir! Pekçok kimse de II. Bölüm'de açıklanmış olan *teori, model, senaryo ve spekülâsyon* arasındaki farkları idrâk edemediklerinden bunları biribirlerine karıştırmakta, senaryo ve spekülâsyonları *sübût etmiş* (yâni pozitif) *bilimsel sonuçlar* olarak telâkki etmek vehmiyle oyalanıp durmaktadırlar.

Çoğu kere, sayıların ve Öklit (*Euklides*) Geometrisi'nin basit şekillerinin (yâni *aritmetik ve geometrik nesnelerin*) fiziksel âlemdeki gözlemlerimizin yol açtığı *soyutlamalar* olduklarından ya da, tümüyle zıt bir yol izlenerek, bu soyut kavramların fiziksel âlemde eşyâyâ yakıştırılan (*tekābül ettirilen*) felsefî anlamdaki bazı *âraz* aracılığıyla *temsil* edildiklerinden söz edilir.

Matematik de insan aklının, bu kapsamda, bu soyut nesnelerden ve iyi tanımlanmış başka matematiksel ve mantıksal kavramlardan hareketle inşâ ettiği zihinsel bir yapıdır.

Bununla beraber bizler bu fiziksel âlemde, tasarlanıp objektif olarak algılanabilecek bütün matematiksel nesnelerden ancak sınırlı sayıdaki bazılarının *temsillerini* teşhis ve tesbit edebilmekteyiz. Bu ***temsiller***'in (*röprezantasyon'ların*), matematiksel nesnelerin kavramsal *asılları*'na ne derecede sâdık oldukları ise pekçok kavramsal tuzak içeren ve Pozitif İlimler'in kapsamı dışında kalan açık bir felsefî problemdir. Ancak, fiziksel âlemde *keşf ve teşhis* ettiğimiz bu temsiller ile bunların işâret ettikleri kavramsal nesneler arasında hiç bir ***ontolojik özdeşlik*** bağıntısı mevcûd değildir.

Bunların arasındaki tek bağıntı, yalnızca, biri *fiziksel* diğeri ise *kavramsal* olmak üzere biribirlerinden tümüyle *ayrı iki âleme* ait, ve arakesit cümleleri de boş bir cümle olan iki cümle arasında hayâl ve sezgi yeteneklerimizin güçlendirdiği aklımızın vaz ettiği belirli bir ***tekābüliyet*** (*yakıştırma*) ***bağıntısıdır***.

Eğer fiziksel âlemde keşf ve teşhis ettiğimizi, ya da fiziksel âlem tarafından

bize telkin edildiğini sandığımız matematiksel nesnelerin haiz oldukları ***kavramsal varlık*** ile bu nesnelerden bazılarının fiziksel âlemdeki temsillerinin haiz oldukları ***fiziksel varlık*** arasında bir özdeşlik bağıntısının mevcûd olduğu iddia edilecek olursa böyle bir iddia, yalnızca, nesnel dayanağı olmayan bir vehimden ibârettir, o kadar!

Gerçekçi olmak gerekirse, ***Ontoloji*** açısından da ***Mantık*** açısından da, ***Matematiksel Realiteler*** ile ***Fiziksel Realiteler*** arasında "***bire-bir bir tekābüliyet***"in var olduğunu savunmanın imkânı yoktur.

Fiziksel âlemin tasvîri için matematiğin ancak pek sınırlı bir kısmı bugün bol bol yetmektedir. Gerçekten de fiziksel âlemin önemli bir bölümünün *matematik dili* aracılığıyla tasvîri, yâni fiziksel âlemdeki olayların matematik aracılığıyla ifâde edilmesi, *matematiksel modeller ve şemalar* çerçevesi içinde ve, başlangıç ve sınır-değer şartlarıyla belirlenmiş olan, bir dizi kısmî türevli diferansiyel denklemler aracılığıyla gerçekleştirilir. Fakat söz konusu olan bu denklemlerin tipleri de, sayıları da sınırlıdır. Hâlbuki, bunun tersine, hiç bir gerçek fiziksel olaya tekābül etmeyen sonsuz sayıda kısmî türevli diferansiyel denklem yazmak mümkündür.

Fiziğin, Einstein'dan önce dahi, bir ***geometri dili*** aracılığıyla yeniden formüle edilmesine dair bazı denemeler olmuşsa da bunun en hayranlık uyandırıcı ve en başarılı örneği Einstein'ın 4-boyutlu bir Riemann uzayını temel alarak inşa ettiği *Rölâtivite Teorileri*'dir. Ama bu teoriler tüm ***Fiziğin geometrileştirilmesi*** için ideal ve eksiksiz bir çerçeve oluşturmamaktadır. Nitekim, bugün için:

1) ***4-boyutlu Riemann uzaylarına mahsus geometrinin dili***'nin çerçevesi: Evren'in matematiksel bir global modeli için;
2) N sıfırdan farklı bir tam sayı olmak üzere, 6N-boyutlu ***faz uzayı dili***'nin çerçevesi: İstatistiksel Mekanikler için;
3) sonsuz boyutlu ***Hilbert uzaylarının dili***'nin çerçevesi: Kuvantum Teorisi için;
4) kesirli boyutlu ***Fraktaller uzayı dili***'nin çerçevesi ise: maddenin kaotik davranışının matematiksel tasvîrleri için

uygun birer zemin oluşturmaktadırlar. Buna karşılık Evren'in büyük ölçekteki yapısının tasvîri için sonsuz boyutlu Hilbert uzaylarının dilinden, ya da fraktallerin tasvîri için 4-boyutlu Riemann uzayının dilinden medet umarak bunlardan yararlanmağa kalkışmak yersiz ve isâbetsiz olduğu kadar kısırdır da!

Farklı *optik araçlar* aracılığıyla ***incelenen nesneler*** ile farklı *matematiksel araçlar* aracılığıyla ***tasvir edilen fiziksel alanlar*** arasında bir karşılaştırma yapmak mümkündür:

İncelenen Nesne	***Optik Araç***
Virüsler..	Elektron mikroskopu
Mikroplar......................................	Optik mikroskop
Küçük yazı....................................	Büyüteç

Uzaktaki nesneler.......................... Dürbün
Gökyüzü..Teleskop

Tasvir Edilen Fiziksel Alan	***Matematiksel Araç***
Kuvantum Fiziği............................	*Sonsuz* boyutlu *Hilbert Uzayları*
İstatistiksel Fizik............................	*6N*-boyutlu *faz uzayı*
Spinler...	*Buçuklu* boyutlu *spinör uzayları*
Kaotik yapılar................................	*Kesirli* boyutlu uzaylar
Maddesel tâneciğin klâsik mekaniği.............................	*3*-boyutlu *Öklit (Euclides) Uzayı*
Özel Rölâtivite Teorisi....................	*4*- boyutlu *öklidimsi uzay*
Genel Rölâtivite Teorisi.................	*4*- boyutlu *Riemann Uzayı*
Süper Sicim Teorisi.......................	*26*-boyutlu *uzay*

Bu basit gözlemlerden çıkarılan çok önemli sonuçlar şunlardır:

1) Tabiat'ın, varlığının mâhiyeti dolayısıyla, kendisinin fiziksel tasvîrine yarayacak bir ***zâtî geometrisi*** (*yâni bütün fizik olaylarının aynı bir geometrinin diline tercüme edilmesini sağlayan tek ve evrensel bir geometrisi*) yoktur ya da Matematik şimdiye kadar böyle bir aracı ortaya koyamamıştır.
2) Kezâ, görünüşe bakılacak olursa, Tabiat kendi fiziksel tasvîri için böyle tek ve birleştirici bir geometriyi zorunlu da kılmamaktadır. Bu kabil bir geometrinin el altında bulunması yalnızca teorik fizikçilerden kaynaklanan bir idealdir.
3) Akıl, fiziksel âlemin matematiksel kısmî tasvîrleri için, farklı ve uygun pekçok geometri inşâ etmeğe muktedirdir.

Fiziksel âlemi yeni baştan formüle etmeğe yönelik geometrik bir model, fiziksel âlemin *reel olgularının cümlesi*'ni bu olgulara "tekābül eden" (yakıştırılan) uygun bir *kavramsal terimler cümlesi*'ne çevirecek (tercümesini yapacak) olan uygun bir dil oluşturur. Bununla birlikte: "Traduttore traditore!" yâni "Her tercüman (metnin anlamına, rûhuna hıyânet eden) sadâkatsiz bir hâindir" şeklindeki bir italyan atasözünü de hiç bir zaman unutmamak lâzımdır.

Aslında matematik, tıpkı diğer bütün diller gibi, *bilgi* ve *veri* iletişimi için kullanılan bir dildir; ama olağanüstü zengin bir dildir. Fiziksel âlemi matematik aracılığıyla tasvîr etmek, anlatmak, ifâde etmek ise tıpkı 29 harflik lâtin alfabesiyle ifâde edilip yazılabilen Türkçe'nin 40.000 monogramlık Çin alfabesine *transkripsiyon*'unu yapmak gibidir. Eğer böyle bir işlem yapılacak olursa, böyle bir transkripsiyonun ortaya çıkaracağı muhtemel *ses, anlam ve kavram kaymalarını* Türkçe'ye özgü kusurlarmış gibi vehmetmemek ve bu kusurları transkripsiyonun sebeb olduğu *deformasyonlar* olarak teşhis ve idrâk etmek gerekir.

Fiziksel Realite'yi, matematiğin sembollerine transkripsiyonunu yapmak sûretiyle idrâk etmeyi denediğimizde karşılaştığımız durum da buna benzemektedir; ve

bu gözlemden çıkarılması gereken bir yığın hisse vardır. Bir örnek olmak üzere *Dört Temel Kuvvetin Büyük Birleşik Alan Teorisi*'ni göz önüne alalım. Yâni istiâre (*metafor*) yoluyla ifâde ettiğimizde: "Acabâ nasıl bir geometrik model ortaya koyalım ki bu modelin oluşturduğu ***filtre***'nin ardından bu farklı dört kuvvetin alanlarına baktığımızda bunların renklerinin(!) arasındaki farklar ortadan kalkmış ve hepsi de aynı bir renkte birleşmiş olsun?" sorusuna uygun bir çözüm arayalım.

Buna uygun *geometrik dil*'in hâle göre 26-boyutlu ya da 11-boyutlu bir geometrinin dili olarak tecellî etmesi, dikkat etmek gerekir ki, fiziksel reel uzayın varlık açısından (yâni *ontolojik temelde*) gerçekten de bu sayıda boyuta sâhip olmasını gerektirmez. Zîrâ gerçekte, fiziksel ve dolayısıyla da elle tutulur somut uzayın üç ve yalnızca üç boyuttan daha fazla bir boyutu olmadığı olgusu sezgimizin ve bilincimizin (red ve inkâr edemeyecekleri) doğrudan doğruya verileridir.

Ayrıca her filtrenin realiteyi deforme eden ve realitenin görüntüsüne, renk ve şekilleri orijinaline göre az ya da çok değişik bir başka görüntü yerleştiren bir *araç* olduğunu da iyi idrâk etmek gerekir.

Nasıl ki Mantık'da *kıyas,* nesnelerin *Ontolojik Realite'*sinden tümüyle habersiz bir kalıp ise fiziksel âlemin matematiksel tasvîrinde kullanılan geometrik modellerin dili de fiziksel âlemin *Ontolojik Realite'*sinden habersiz bir kalıptır. Üstelik bu dil *Ontolojik Realite'*yi kendine has bir takım ***metaforlar***[18]aracılığıyla farklı bir biçimde yansıtmaktadır da. İşte bu kabilden metaforlara dayanan tasvîr de ***bakış açısı*** ya da ***yorum*** adını almaktadır.

Kısaca ifâde edilmek gerekirse: fiziksel âlemin matematiksel tasvîri ***Fiziksel Realite'***ye (sırf bu tasvîrin çerçevesini oluşturan geometrik dilin gereği olarak) ontolojik düzeyde sâhip olmadığı bir takım *önüne geçilmez* ve *fiktif* (yâni *hayâlî*) ârazlar tekaabül ettirmekte (yakıştırmakta) ve bu fiktif ârazların da ***Fiziksel Realite'***nin *ontolojik dayanağı haiz olan* bir vechesini oluşturduğu *yanılgısına* da rahatlıkla yol açabilmektedir.

* * *

[18] Metafor: istiâre.

IV
Vahiy- Akıl İlişkisi

Kur'ân-ı Kerîm Açısından Vahiy

Vahy'in ve Akl'ın mâhiyetleri hakkında ***kesin*** (*yakîn*) ve ***objektif*** bir bilgi edinmeye yönelik bir gayretin herkesi tatmin edebilecek sonuçlar vermesi mümkün görünmemektedir. Buna karşılık, bunların ortaya koydukları sonuçlar hakkında tefekkür etmek daha temkinli ve daha isâbetli bir tutum olarak ortaya çıkmaktadır. Biz de bu bölümde, rivâyetlere (*yâni hadîslerin ve tasavvufî çevrelerin bu konudaki haberlerine*) îtibar etmeksizin, yalnızca Kur'ân çerçevesi içinde kalarak vahyin ***epistemik değerini*** ortaya koymağa çalışacağız. Bu bağlamda, Kur'ân'ın ortaya koyduğu Vahiy kavramı ile Yahudilik'te ve Hıristiyanlık'ta teessüs etmiş olan Vahiy kavramları arasındaki farklara da temas edecek değiliz. Aslında Kur'ân'daki Vahiy-Akıl ilişkisinin sağlıklı ve sağlam bir biçimde teşhis ve tesbit edilmesi yalnızca İslâm Âlemi için değil fakat, kanaatimizce, tüm insanlığın geleceği için de hayatî bir önem taşımaktadır.

Vahiy, Cenâb-ı Rabbü'l-Âlemiyn'in: 1) emir ve 2) haberlerini (III/44)[19] ***mahlûkāta iletme tarzıdır***. Vahyin sonucu: "Rabb'den iletilen bir ***bilgi***"dir. Bu bilgi *diskürsif* yâni tartışma yoluyla elde edilen ve Akl'a dayanan bir bilgi değil fakat zaman zaman "*Akl'ın isâbetle ve dirâyetle kullanılmasını*" da tavsiye eden bir bilgidir. Kur'ân'ın dayandığı Vahiy Akl'a hitab etmekte ve onu aslā bir rakib ya da bir muhâlif unsur olarak telâkki etmemektedir. ***Vahiy*** bir bilgi iletme tarzı olduğundan ***iletilen bilginin kaynağı değil yalnızca aracısıdır.*** Bu bilginin kaynağı bizzât, ***Alîm*** ismini zâtına lâyık görmüş olan Cenâb-ı Rabbü'l-Âlemiyn'dir.

Beşer söz konusu olduğunda böyle bir bilgi, ***Vahiy yoluyla***, ya **1)** ***bir perde ardından***[20], ya da **2)** ***Rabb'in irsâl ettiği bir resûl aracılığıyla*** iletilir (XLII/ 51). Fakat Rabb: Gökler'e de (XLI/12), Arz'a da (XCIX/5), meleklere de (VIII/ 12), Hz. İsâ'nın Havârîler'ine de (V/111), Hz. Mûsâ'nın annesine de (XX/38) ve bal arısına da vahyetmiştir (XVI/68) ...

Vahyedildiği esnâda Vahy'in muhâtabı olan Vahy'in muhtevâsını tebliğ etmedikçe bir üçüncü şahıs bu muhtevânın ne olduğunu bilemez; yâni Vahiy, Rabb ile kulu arasında ve muhtevâsı açısından (eğer Vahy'i getiren melek varsa, onun dışında) bir üçüncü şahsın bu iletişimi paylaşmasına imkân vermeyen bir gizlilikte cereyân

[19] Parantez içindeki romen rakkamları sûrelerin ve diğer rakkamlar da âyetlerin sayısına işâret etmektedir.

[20] Bu incelemede, sözün başında çizilmiş olan çerçevenin dışına çıkmamak için, "*perde*" semantik olarak incelenmekden imtinâ edilmiştir.

eder. Bundan dolayıdır ki Cenâb-ı Rabbü'l-Âlemiyn'in emir ve haberlerini mahlûkāta iletme tarzı olan Vahiy, paylaşılması mümkün olmayan ***sübjektif*** bir hâdisedir. Bu hâdiseyi yaşamamış bir kimsenin Vahy'in realitesini ya da Vahy'in taşıdığı bilgilerin menşeini kabûl ya da reddetmesinin objektif bir dayanağı bulunmaz. Bununla beraber Vahy'in varlığına ve bu kanalla gelen bilginin doğruluğuna îman her müslümana farzdır.

Vahy'in muhâtabı, eğer bunun Vahiy olduğunu idrâk etmişse, bunun sâdık bir bilgi iletim tarzı olduğunun, yâni Allah'ın mekrinin (*Mekrullah'ın*) dışında bulunan bir sürece tâbî olduğunun da, idrâkindedir. Bu bakımdan Vahiy ilâhî bilginin en emîn, ve en sâdık aktarım tarzıdır. Ayrıca Vahiy de, ve her şeyi bilen (yâni Alîm olan) Rabb'ın kuluna Vahiy yoluyla ilettiği bilgi de kaderin kapsamı dışında değildir (LIV/49, XI/6, XXVII/75).

Bu açıdan bakıldığında Vahiy olgusu da aktardığı bilgi de, beşer için, yalnızca bir inanç meselesidir; bunların kendilerini bizzarûre kabûl ettirtmek gibi bir vasıfları yoktur. Nitekim Hz. İsâ'ya gelen Vahy'i Yahudiler, Hz. Muhammed'e gelen Vahy'i de Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müşrikler reddetmişlerdir. Kur'ân (XVIII/57'de) Rabb'in âyetleri ***kendisine hatırlatıldığı hâlde*** onlara sırt çevirenlerden daha zâlim kimse olmadığını beyân etmektedir. Beşerin bu zâlimliği kendi nefsinden kaynaklanmaktadır. Çünkü nefis kötülüğü emreder (XII/53).

Nefis sâhibi kimselerden ancak kendisine hidâyet lûtfedilmiş olanlar Vahy'i tasdîk edip muhtevâsına uyarlar. Rabb'ın "*Âdem'e secde edilmesi*" hakkındaki emri İblîs'e erişince o, bunun apaçık bir Vahiy olduğunu idrâk etmemiş olduğu gibi bu emre icâbet de etmemiştir. Ezeldenberi, kendisine apaçık Vahiy geldiği hâlde buna icâbet etmeyen ve baş kaldıran tek fert İblîs olmuştur. Hiçbir peygamberin, hiçbir meleğin, diğerlerinin ve bal arısının Rabb'in Vahyi'ne icâbet etmediği görülmemiştir.

Kur'ân-ı Kerîm Açısından Akıl

Vahy'in Rabb'den kuluna bir ***Rabbânî bilgi iletim tarzı*** olmasına karşılık Akıl kulun kendi kendine (beşerî) bir ***bilgi edinim vâsıtası***dır. Beşer: **1)** Vahiy söz konusu olduğunda mef'ul (edilgen), **2)** Akıl söz konusu olduğunda ise fâildir (etkendir). Akıl: **1)** vehim, **2)** hayâl, ve **3)** mantık'a yataklık eden bir *substratum*'dur; yâni bu üç unsuru tahrik ve koordine eden bir çeşit *heyulâ*'dır.

Akıl bu üç unsur aracılığıyla (eşyâ, kavram, his gibi) her türlü nesne ve bu nesnelerin zihnimizde teşekkül eden temsilleri arasında: **1)** seçim, **2)** sıralama, **3)** yön, **4)** boyut, **5)** terkîb, **6)** tahlîl esaslarına, ve **7)** mantık kurallarına göre kategoriler ihdâs etmek ve bu kategorileri yeni nesneler olarak idrâk etmek yoluyla bilgi üretir; üretmiş olduğu bilgilerden hareketle de çeşitli yöntemler ihdâs edip bunları uygulayarak yeni bilgiler üretir. Bu bir ***ontolojik*** süreçtir. Üretilen bilgilerin gerçeğe uygun olup olmamaları ise, burada değinmeyecek olduğumuz, yaklaşılması da çözümü de çok daha zor olan ***epistemolojik*** bir meseledir.

Bütün bunlar ***ilâhî* menşeli *bilgi* *iletim* tarzı olan Vahiy** ile ***beşerî* menşeli *bilgi* *edinim* vâsıtası** olan ***Akl***'ın: **1)** mâhiyetlerinin, **2)** tezâhürlerinin ve **3)** ilettikleri bilgilerin menşelerinin ne kadar farklı olduğuna ve Vahiy ile Akl'ın hiçbir şekilde özdeş ya da eşanlamlı (müterâdif) olarak alınamıyacağına ve özellikle de "*Vahy'i veren de alan da Akıl'dır*" gibi bir iddianın aslā gerçeği yansıtmadığına[21] yeterince ışık tutmaktadır. İslâm Âlemi'nde târih boyunca zuhur etmiş olan itikādî inhirafların önemli bir bölümü Vahiy ile Akıl arasındaki farkın teşhis ve temyiz edilememesinden ya da Akl'ın bir rüchâniyete sâhip olduğunun vehmedilmesinden kaynaklanmıştır.

Cenâb-ı Rabbü'l-Âlemiyn: "*Ve andolsun ki Biz, eğer dilersek, sana vahyettiğimizi izâle etmeğe de muktedîriz; sonra Biz'e karşı kendine bir vekîl de* (yardımcı da) *bulamazsın*" (XVII/86) beyânıyla **1)** Hz. Peygamber'e vahyettiğini kendisine unutturmağa da muktedîr olduğunu, ve **2)** unutulan vahyedilmiş bilgiyi Peygamber'in ihyâ ve ibkā etmesi için kendisine ***Akıl dâhil*** hiçbir şeyin yardımcı olamıyacağını îkaz etmektedir. Bu âyet vahyedilen bilgiye ***Akıl yürütmek yoluyla denk olacak*** bir bilgi elde etmenin mümkün olmadığının da delîlidir.

Kur'ân-ı Kerîm'de *Akl*'ın: **1)** düşünmek için, **2)** ibret almak için, **3)** öğüt almak için, **4)** hidâyete ermek için, **5)** cehâlette kalmamak için, **6)** (gönül yönünden) kör, sağır ve dilsiz olmamak için, ve özellikle de **7)** Kur'ân'ın mânâsının anlaşılması için ne kıymetli ve *olmazsa-olmaz* bir yardımcı olduğuna dair pekçok âyet vardır. (Meselâ, bakınız: XIV/52, XXXVIII/29, XX/54 ve 128, XXVIII/51, XXXIX/21, LVII/ 17, XXXIX/17-18, II/171-172, XII/2, XLIII/2, XLIV/58).

Bütün bu âyetler Akl'ın önemini vurgulamaktadırlar. Gerçekten de Rabb'ü-l Âlemiyn'e lāyıkı vechile kulluk edebilmek için Kur'ân'ın ne buyurduğunu bilmek, neleri yapmak ve nelerden kaçınmak gerektiğini anlamak ve temyiz etmek gerekir. Bu idrâk ve temyiz ise yalnızca Akl'ın aracılığıyla olur. Şu hâlde bütün bu âyet-i kerîmelerden: "*Kur'ân'ı tetkik ederken Akl'ını kullanmak her müslümana farzdır*" sonucu çıkmaktadır. İslâm Âlemi'nin tüm târihinde bu farza gerektiği gibi icâbet edilmiş olduğunu savunmak, ne yazıktır ki, mümkün değildir.

Ancak şuna dikkat etmelidir ki Akıl, şeytânî ve rahmânî olmak üzere, iki türlü kullanılabilir. Biri insanı hatâlara ve felâkete, diğeri ise hakikatların keşfine sevkedebilir. Eğer insan Akl'ını, onun her şeyden üstün ve her şeyin Akl'a musahhar olduğu vehmiyle kullanırsa bu vehimdeki gizli şirk ona felâket getirir. Eğer Akl'ını usûlüne ve Kur'ân'ın rûhuna uygun olarak "*Akl'ın aslā hükümrân olmadığı, aksine, Hakk'ı (Gerçeği) fehm, idrâk, temyiz ve teslim etmek yönünden ancak ve ancak hâdim olabileceğinin idrâki*" ile kullanırsa, bu da onu hakîkatların keşfine sevkedebilir. Bu hususda dindar kişiyi temkine sevkeden rehberlerden birisi de: "Onlar (*yâni insanlar*) O'nun (*yâni Allah'ın*) ilminden ancak O'nun izin verdiği kadarını ihâtâ ederler" (II/255) âyet-i kerîmesi olmalıdır. Aslında Akl'ı bu kabil bir fehâmet ve idrâk ile kullanmak herkese nasîb olmayan ilâhî bir lûtuftur; ve kezâ tıpkı usturanın keskin kenarı üzerinde yürümek kadar da zordur.

---

[21] ***Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Abant Toplantıları 1/İslâm Ve Lâiklik***, Editörü: Mehmet Gündem, s. 84, İstanbul 1998.

Kötülüğü emreden nefsin (*nefs-i emmâre'nin*) tahrikiyle vehim ve hayâli azan beşerin bir bölümü her şeyi aklîlik (*rasyonalite*) çerçevesi içinde görmek marazına kolayca kapılabilmekte ve her şeyi sınırsızca sorgulayabilmektedir. Dindarların da *ate*'lerin de tutumlarını zâhiren aklîlik çerçevesinde savunabilmeleri ise Akl'ın her iki zıt tutuma da kolaylıkla yataklık edebildiğini göstermektedir.

Bu açıdan bakıldığında, *Akl*'ı vahşî ve serâzat bir küheylâna benzetebiliriz. Bu küheylân kendisine gem ve semer vurmadan bineni, onun istediği yöne değil kendi istediği yöne çeker götürür; ve bir müddet sonra da sırtından fırlatıp atar. Ama bu küheylânın azgınlığı eğer Kur'ân'ın gemi ve Sünnet'in de eğeriyle zabt-ü rabt altına alınırsa, o zaman bu vahşî at ehlileşerek binicisini, ister istemez, onun istediği yöne götürür.

Kur'ân âyetlerini aklîleştirdiklerini ve *bilimsel yorumunu* yaptıklarını ***vehmeden*** bazı *modern müfessirler* (!) bu bağlamda azîm hatâlar yapmışlardır[22].

Hz. Peygamber'den rivâyet edilen şu üç hadîs de Akl'ın hem bu âlemdeki, hem de âhiretteki önemini çok iyi bir şekilde vurgulamaktadır:

- "*Doğru yolu akıllıdan öğrenin; sözüne isyân etmeyin; sonra nâdim olursunuz*" (Süyûtî: Câmi'ü-s Sagiyr)
- "*Cebrâil'e insanlarda ululuğun, önderliğin neyle olduğunu sordum: 'Akılla' dedi*" Abdurrauf Al-Munâvî: Künûz Al-Hakāyık Fî Hadîs-i Hayr Al-Halâyık)
- "*Akıllıca hareket etmek her iki âlemde de işlerin en ulusudur*" (A. Al-Munâvî: a.g.e.)

Sonuç ve özet olarak ifâde edilirse, Vahiy ve Akıl kavramları hakkında ortaya atılmış olan çoğunlukla sübjektif ve muğlâk fikirler Vahiy-Akıl ilişkisinin anlaşılmasını kolaylaştırmak yerine pekçok sun'î problemin ortaya çıkmasına ve konunun, yönünden sapmasına sebep olmuş görünmektedir. ***Vahy'in Rabbânî bir bilgi iletim tarzı***, buna karşılık ***Akl'ın*** da ***beşerî bir bilgi edinim vâsıtası*** olduğu, Vahy'e ve taşıdığı bilgilerin doğruluğuna ***îman etmenin*** de ve Akl'ını ***kullanmanın*** da farz olduğu göz önünde tutulduğu takdirde Vahiy-Akıl ilişkilerinin sınırlarını daha iyi belirleme imkânı ortaya çıkmaktadır.

* * *

[22] Hans von Ajberg müstear adıyla yazan kişi ile Ahmet Hulûsi'nin ve Halûk Nurbaki'nin kitaplarında sergiledikleri tavırlar bunlara iyi bir örnektir.

V
Metod, Tefsir ve Te'vîl

Kendisi hakkındaki bilgimizin tam ve mükemmel olmadığı bir nesneye daha iyi tanıdığımıza inandığımız bir başka nesneyi tekābül ettirerek (bir anlamda *yakıştırarak*) gerçek ile bağdaşan bilgi üretmenin tarzına ***metod*** denir. Bu tekābüliyetin gerçekle bağdaşabilmesi için bu tekābüliyetin niçininin herkes tarafından aynı biçimde algılanması gerekir. Yâni bu tekābüliyet kişinin hevâ ve hevesine tâbî sübjektif, "*hikmetinden sual olunmaz*" bir tekābüliyet olmamalıdır.

Meselâ bir hocanın kendi dersindeki öğrencilere yaptığı imtihanlarda belirli notlar tekābül ettirmesi öğrencilerin başarı düzeylerini basit bir tarzda ortaya koymaya yönelik bir metoddur. Buna karşılık, Allah lâfzının *Ebced Hesabı*'ndaki değeri 66 diye *Ebced Hesabı*'yla değeri 66 tutan[23] has isimlerin sâhiplerinin mukaddes, lâyuhtî ve lâyüs'el olduklarına hükmetmek objektif bir metod olamaz; bu olsa olsa bir *Hurûfîlik* gösterisi olur.

Hakkındaki bilgimizin tam ve mükemmel olmadığı nesne: bir cisim, bir olay, bir kavram, unsurları arasında bir takım ilişkiler bulunan bir sistem ve hattâ bir başka metot dahi olabilir. Aslında metot genellikle çeşitli adımlardan oluşan, adım adım eksiksiz izlenmesi gereken bir *reçete*'dir. Sağlıklı yâni çelişkiler ihtivâ etmeyen, gerçeğe uyan, isâbetli bilgi üretmek için bu adımların sırası genellikle önemlidir.

Ne yazıktır ki bilgi üretmenin metodu tek ve evrensel değildir. Her meselenin bünyesine ve mâhiyetine uygun metodlar vardır. Meselâ bir çarpımın sağlayını yaparken izlenen metod iki üçgenin eşit olduklarının ispatında uygulanandan hem yapı ve hem de mâhiyet itibâriyle farklıdır. Gerçekle bağdaşan bilgi kazanmak için seçilmiş olan metodun: **1)** isâbetli olması, ve **2)** isâbetli olduğunun da kanıtlanmış olması gereklidir. Aksi hâlde metodun da, bu metod aracılığıyla elde edilen bilgilerin de objektif (*yâni metodu uygulayanın hevâ ve hevesinden, vehminden, marazî ve sübjektif saplantılarından ârî*) olduğu savunulamaz.

Tefsir (yâni yorum) dahi, bu bağlamda, bir bilgi üretimidir. Hangi mesele göz önüne alınırsa alınsın buna bir yorum getirmek için uygun ve isâbetli bir yol-yordam seçmek gerekir. Tefsirde kullanılan metod da gene, hakkındaki bilgimizin tam ve mükemmel olmadığı bir nesneye daha iyi tanıdığımıza inandığımız bir başka nesneyi tekābül ettirmekten ibârettir. Eğer bu tekābüliyet isâbetli değilse tefsir, konunun uzmanlarını da sağduyu sâhiplerini de bıyık altından güldüren bir söylemden öteye geçemez. Meselâ Osmanlı İmparatorluğu târihinin marksist metoda göre yorumlanması işte böylesine isâbetsiz bir yakıştırma ve gerçekten uzak bir söylemdir. Kezâ, mâhiyetlerini bilmediğimiz melekleri, var oldukları bile sübût etmemiş olan ve aklıselîme

[23] Halk dilinde "İşi altmışaltıya bağlamak" deyimi "İşi Allah'a havâle etmek" anlamındadır.

aykırı özelliklerle donatılmış olan *takiyon*'larla özdeş kılmak da böylesine isâbetsiz bir yakıştırmadır.

Tefsir ile *te'vil* kavramları çoğu kere eşanlamlı zannedilerek karıştırılmaktadır. Tefsir, arapça *fesr* kelimesinde türetilmiştir. Fesr: *örtülü bir nesnenin örtüsünü açmak, keşfetmek, ortaya çıkarmak* anlamındadır. Te'vil ise rücû' anlamındaki *evl* ya da diğer bir görüşe göre de *evvel* kelimesinden türetilmiştir. Muhyiddin İbn Arabî'ye göre "*bir şeyi te'vil etmek*" onu Allah'ın ilminde mahfûz olan ilk anlamına rücû' ettirmek demektir.

Kur'ân'ın tefsiri meselâ Elmalılı Tefsiri, Şemseddin Yeşil Tefsiri, Süleyman Ateş Tefsiri, Mevdûdî tefsiri, Seyyid Kutub Tefsiri, Muhammed Esed Tefsiri gibi ya bir kişi tarafından yapılır; ya da nâdir de olsa meselâ Menar Tefsiri, Muntahab Tefsiri gibi birden fazla kimsenin katkısıyla hazırlanır. Bazen de bizim Diyânet İşleri Başkanlığı gibi resmî kuruluşlar büyük heyetler ve özel ihtisas komisyonları kurarak Kur'ân'ın Çağdaş İlmî Tefsiri'ni yaptıracaklarını ilân ederler.

Yapılacak olan tefsir hem ilmî ve hem de ihtisas komisyonları aracılığıyla olursa bu çerçevede çok ama çok büyük bir sağduyu ve temkinle ilerlemek gerekir. Meselâ âyetlerin Fizik ile ilgili yorumlarını yapmakla sorumlu kılınmış yedi kişilik bir Tefsir İhtisas Alt-Komis-yonu'nda Belkıs'ın tahtının Hz. Süleyman'ın huzuruna taşınması olayını yorumlarken 4 komisyon üyesi bu olayın *ışınlama*, 1 üye *holografi*, bir diğer üye de *takiyonlar* aracılığı ile vuku bulmuş olduğuna inansa fakat sonuncu üye de: "Efendiler! Bütün bu söyledikleriniz ipe sapa gelmez deli saçmasıdır. Bu zırvaları bir Kur'ân Tefsirine der-cetmeniz isâbetsiz ve densiz bir tavırdır. İlim Âlemi size güler" dese ama diğer zevât inançlarında gene ısrar etseler, oylama sonucu kâhir ekseriyetle kazanan(!) "*söz konusu tahtın ışınlama yoluyla taşınmış olması*" iddiası mı tefsire girecektir? Böyle olacak olursa bu tefsir ilmî değil de Demokratik Tefsir olmaz mı?

* * *

VI
Müteşâbih Âyetler'in Telkîn Ettiği Edeb

Âl-i İmrân sûresinin 7. âyetinde, meâlen:

> Sana Kitab'ı indiren O'dur. Ondan bir kısmı ***muhkem*** (*hüküm ifâde eden, mânâsı açık ve te'vil gerektirmeyen*) âyetlerdir. Bunlar Kitab'ın anasıdır (*temelidir*). Diğer kısmıysa ***müteşâbih*** (*bir olguyu bir başka olguya benzetim yoluyla ifâde eden, ve dolayısıyla da gerçeği açık bir biçimde ifâde etmeyip setreden*) âyetlerdir. Kalplerinde (*doğruluktan*) inhiraf bulunanlar fitne çıkarmak ve (*kendi çıkarlarına uygun bir biçimde*) te'vil etmek için O'ndaki (*Kitab'daki*) müteşâbih âyetlere uyarlar. Oysa bunların gerçek te'vilini ancak Allah ve İlim'de râsih (*yâni ilme derinliğine ve sağlam bir biçimde sâhip*) olanlar bilir. Bunlar: "Biz O'na inandık, hepsi de Rabb'imizin katındandır" derler. Bunu ise ancak ***ûlü-l elbâb*** (*Akl'ını isâbetle ve dirâyetle kullanabilenler*) akledip düşünebilir. (III/7)

denilmektedir.

Bu âyet Kur'ân-ı Kerîm'i tek başına idrâk husûsunda reşîd müslümanların riâyet etmeleri gereken sınırlara da ışık tutmaktadır. Buna göre râsih olmayan bir müslümanın müteşâbih âyetleri te'vile kalkışması hatâdır. Zîrâ bunların te'vilini yalnızca Allah ve İlim'de râsih olanlar bilmektedir. Nifak çıkarmak gibi kötü bir niyetle yapılmış olmasa dahi râsih olmayan bir kimsenin bunları te'vili nifâka ve fesada yol açabilecektir.

Râsih olmayan bir kimsenin hem müteşâbih bir âyetin te'vilinin nasıl yapılması gerektiği husûsunda ve hem de yaptığı te'vilin isâbetliliğini sınamak husûsunda sağlam bir İlim ile donatılmamış olmasından ötürü, yaptığı te'vilin *İlm'e* değil yalnızca kendine has *vehme ve kendi hayâl gücüne* dayanmış olması kaçınılmazdır. Binâenaleyh, râsih olmayan bir müslümanın müteşâbih âyetlerin te'vilinde isâbetli olması da isâbetliliğinin derecesini idrâk ve temyîz etmesi de mümkün değildir. Te'vilin isâbetliliğinin idrâk ve temyîzi de ancak ve ancak İlim'de râsih olanlara has bir haslettir.

İlim'de râsih olanların ise müteşâbih âyetlerin te'villerini de bu te'villere varmak üzere yararlanmış oldukları yöntemleri de râsih olmayanlara ***aslā açıklamamaları*** gerekir. Zîrâ Allah eğer İlim'de râsih olmayanların da müteşâbih âyetlerin gerçek

anlamlarını yâni te'villerini idrâk etmesini murâd etmiş olsaydı, Kur'ân'da bunları da tıpkı muhkem âyetler gibi açıklar ve bunların idrâkini de, fark gözetmeksizin, herkese lûtfedebilirdi. O, her şeye kādir olduğu gibi, buna da kādirdir. Müteşâbih âyetlerin te'villerinin İlim'de râsih olmayanların idrâklerinden gizli tutulmasının, hiç şüphesiz, Allah katında derin bir hikmeti vardır. Bu hikmetin edebine de herkes riâyet etmelidir. Bu husûsun önemine Hz. Peygamber Efendimiz de (s.a.v.):

> "*İlim kazanmak her müslümana farzdır. Fakat ehil olmayana bir şey öğreten kimse mücevherleri, incileri, altınları domuzların boynuna takan kişiye benzer*"

diyerek işâret etmiştir.

Buna göre Cenâb-ı Hakk'ın muhkem âyetleri herkesin, fakat müteşâbih âyetleri ise yalnızca İlim'de kendilerine râsih olmaları lûtfedilmiş olan havassın idrâkine vermiş olduğu anlaşılmaktadır.

Modernist Akım içinde bazı müfessirlerin, Tabiat İlimleri'nin *kulaktan dolma* bazı sonuçlarını ve spekülâtif vechelerini ele alıp bazı müteşâbih âyetler ile bu sonuçların uyum içinde olduğunu iddia ederek, bu âyetleri ***hiç bir objektif metoda dayanmaksızın*** kendi hevâ ve heveslerine göre ve hattâ bazen de *hurûfî eğilimlerle* te'vil etmeleri ve buradan sonuçlar çıkarmaları[24] müteşâbih âyetlerin telkîn ettiği edebe aykırıdır. Bugün Tabiat İlimleri'nin realiteleri sürekli bir değişim içindedir. Bundan ötürüdür ki Tabiat İlimleri içinde yaşamakta olduğumuz fiziksel âlemle ilgili olarak değişmez, kesin ve nihaî sonuçlara ulaşmış değildirler ve Tabiat İlimleri'nin bu kabil sonuçlara ulaşacağını sanmak ise yalnızca bir cehâletten başka bir şey değildir. ***Bu itibarla, çağın Tabiat İlimleri'nin izâfî sonuçlarını Kur'ân tefsirlerine karıştırmak isâbetli, hikmetli, temkinli ve de objektif bir tutum değildir. Aksine bu tutum tehlikelidir de!***

Nitekim Batlamyos Sistemini ya da Esîr kavramını savunarak yapılmış olan bunca Kur'ân tefsirinin bugün itibarı kalmış mıdır?

* * *

[24] Bk. Reşat Halife'nin, Edip Yüksel'in, Hans von Ajberg'in, Ahmet Hulusi'nin ve Halûk Nur Bâkî'nin ve benzerlerinin kitapları.

VII
Mu'cîze

Mu'cîzenin Mâhiyeti

"Mu'cîze" Arapça "*acz*" kelimesinden türetilmiş müennes (*dişil*) bir ism-i fâildir. Bunun müzekker (*eril*) şekli ise "mu'cîz"dir. Etimolojik olarak *âciz kılan* anlamındadır. Bu etimolojik anlamın ötesinde mu'cîze: peygamberler tarafından izhar edilen ve halkı şaşkınlık, idrâk ve Akıl aczi içinde bırakan olağanüstü durumlara işâret eden bir anlam kazanmıştır. Bu kapsamda Allah'ın mu'cîzelerine: *âyet, burhan, beyyine*; evliyânınkine: *kerâmet*; fâsık veyâ kâfir olduğu belli bir kimsenin izhar ettiği olağanüstü hallere de: *istidrâc* adı verilmektedir.

Mu'cîze kalimesinin etimolojik anlamı göz önünde tutulduğunda, beşerin Akl'ını ve idrâkini âciz bırakan, oluş sebebleri ayrıntılı bir biçimde teşhis ve tesbit edilemeyen, kavranamayan her olay bir mu'cîzedir.

Bu tanıma göre mu'cîze kavramı iki cins izafîlik içermektedir. Bunlardan biri *zamana göre izafîlik*, diğeri ise *bilgi ya da teknoloji düzeyine göre izafîlik*dir. Meselâ XVI. yüzyılın sonlarına kadar Merkür ve Venüs gezegenlerinin de, tıpkı Ay gibi, hilâl ya da dolunay şeklinde görünebilmeleri beşerin idrâki dışında kalan ve sebebleri kavranamayan mu'cîzevî olaylardı. Ama Kopernik'in o yüzyılda geliştirdiği yeni Güneş Sistemi modeliyle bunları doğal bir biçimde açıklayınca artık bu konunun da mu'cîz bir yanı kalmamıştır. Kezâ, insan yapısı ve havadan ağır bir cismin uçması Ortaçağ'da mu'cîzevî bir olay olurdu ama bugün bunun da mu'cîz bir yanı kalmamıştır.

Mu'cîze aynı bir çağda yaşayan insanların bilgi ve ilim düzeylerine göre de izafîdir. Meselâ bir elektrikçi çırağına: "*100 milimetreküplük bir maddeden 48.000 kilovatsaatlik bir enerji üretilebilir mi?*" diye sorulduğunda vereceği cevap, genellikle, olumsuz bir cevaptır. Hâlbuki yaklaşık 2 gram ağırlığındaki 100 milimetreküplük bir Uranyum–235 kütlesinin fisyon yoluyla parçalanması sonucu çıkan toplam enerji tam 48.000 kilovatsaattir. Bu da üst düzeyde bilgiye sâhip kimseler için, etimolojik anlamıyla mu'cîzelerin sayısının avâmın mu'cîze olarak kabûl ettiği olayların sayısından niçin daha az olduğuna ışık tutar.

İslâm'ın bakış açısından, mu'cîzeler de dâhil olmak üzere, herhangi bir olayın ilmî bir dayanaktan yoksun olması muhâldir. Çünkü "Allah her şeye alîmdir" (II/29) yâni her şey ama her şey tamâmiyle ve kemâliyle Allah'ın ilminin içinde yer alır ama insanlar "... O'nun ilminden ancak O'nun izin verdiği kadarını ihâta ederler (*kavrarlar*)" (II/255), "Her şeyi ihâta eden ise (*yalnızca*) O'dur" (IV/126).

Buna göre İslâm açısından mu'cîze kategorisine giren bütün olaylar muhak-

kak bir İlim çerçevesi içinde ve onun kurallarına bağlı olarak vuku bulmaktadır. Ama bu İlm'in Tabiat İlimleri'nin bugünkü düzeyinin ve bugünkü beşer fehâmet ve idrâkinin çok üstünde bir ilim olması gerektiği de âşikârdır.

Ayrıca şunu vurgulamakta da yarar vardır: İslâm açısından, bugünkü Tabiat İlimleri'nin, zaman içinde ne kadar gelişirlerse gelişsinler, hâlen fevkalâde küçük bir cüz'ünü oluşturdukları muhakkak olan İlim ile özdeşleşmelerini ümid etmek gene (II/ 255) âyetinin medlûlüne göre muhâl gözükmektedir.

Bundan başka da, şimdiye kadar nakledilmiş olan bütün mu'cîzevî olayların gelişi güzel olaylar olmadıklarını ve bunların sanki, hikmetini henüz kavrayamadığımız, çok yüksek düzeyde bir takım kurallara uymakta olduklarını telkîn eden emâreler vardır. Meselâ yıllarca kötürüm kalmış bir insanın birdenbire ayağa kalkıp yürüdüğüne defalarca tanıklık edilmiştir de bacağı ampüte edilmiş (yâni ameliyatla kesilmiş) birinin o bacağının yerinde yeni bir bacağın ya da başı kesik bir cesedin başının yerinde yeni bir başın bittiği hiç görülmemiştir. Kezâ *okouma ağacının* gövdesi hızarla boyuna kesildiğinde içinde arap harfleriyle *Bismillâhirrahmânirrahiym Muhammed* kelimelerinin âşikâre oluşmuş olduğu gözlenmiştir[25] de aynı ağaç türünde ya da başka bir ağacın içinde meselâ gotik harflerle ve lâtince *Papa hazretleri pek muhterem bir zât-ı şeriftir* kabîlinden bir ibârenin oluşmuş olduğu gözlenmiş de nakledilmiş de değildir.

Bu gözlemler dahi mu'cîzevî olayların kendine özgü bir *seçim*'e ya da beşer idrâkinin çok ötesinde bir hikmete dayanan bir *mantık*'a tâbî olarak vuku bulduklarına işâret etmektedir.

Mu'cîzelerin Zorla Aklîleştirilmesi

Modernist Akım müfessirleri Kur'ânî mu'cîzeleri rasyonel bir çerçeve içinde açıklayabilmek için, görünüşte, ya **1)** Tabiat İlimleri'ne, ya da **2)** Tabiat İlimleri'nin bir parçası addettikleri *dedikodulara* rücû etmişlerdir. Fakat genellikle de bir mu'cîzeyi hep başka bir mu'cîze ile açıklamışlardır. Bunu üç örnekle açıklamak istiyorum.

1. Muhammed Abduh, pençelerinde taşıdıkları ufak taşları Ebrehe'nin ordusunun üzerine bırakarak perişan olmalarını sağlayan Ebâbil kuşları mu'cîzesini rasyonel kılabilmek için bu taşlara çiçek hastalığı mikroplarının bulaşmış olduğunu hayâl etmekte, ve bu mikropların Ebrehe'nin ordusunda bir salgına yol açarak ordunun telef olmasına sebeb olduğunu ileri sürmektedir. Kuşların ordunun üzerine bıraktıkları *salt ufak taşların* bir ordunun telefine sebeb olması ne kadar mu'cîzevî ise kuşların

[25] Bu yazının insan müdâhalesiyle ağacın içine yazılmış olduğuna dair iddialar ve bu münâsebetle ileri sürülen senaryoların hiç biri inandırıcı ve akla-yatkın çıkmamıştır. Buna karşılık mu'cîze olarak ilân edilmiş olan, bir peteğin üzerinde nefis bir sülüs hatla zuhur etmiş olan *Allah* yazısının peteğe usturuplu bir biçimde şekerli su dökmek sûretiyle arıların öncelikle şekerli sulu yerlere bal yapmalarını sağlayarak oluşturulabileceği gösterilmiş olduğundan bu olayın zuhurunun beşerî müdâhaleyle kolaylaştırılmış bir olay olması kuvvetle muhtemeldir.

üzerilerine *çiçek hastalığı mikropları* (nasıl bulaşmışsa?) *bulaşmış olan taşları* bunların mikroplu olduklarını teker teker teşhis edip, toplayarak götürüp Ebrehe'nin ordusuna atmaları da o kadar mu'cîzevî bir olaydır. Burada Kur'ânî bir mu'cîzenin, aslında hiç de mu'cîzevî yanının olmadığını vurgulayan rasyonel açıklaması(!) verilirken farkına varılmadan zımnen bir başka mu'cîzeye baş vurulmuş olmaktadır.

2. Şuarâ sûresinin 52-66 âyetlerinde açıklanmış olduğu üzere Hz. Mûsâ Kavmini Mısır'dan çıkarırken bir denizin (muhtemeldir ki Kızıl Deniz'in) kenarına geldiğinde Firavun da adamlarıyla onlara yetişmek üzereydi. Bu sırada Cenâb-ı Hakk'ın kendisine erişen vahyine uyan Hz. Mûsâ elindeki deynekle denize vurdu (XXVI/63). Ve bir mu'cîze vuku bularak deniz, ortasında bir yol bırakmak sûretiyle, ikiye ayrıldı. Hz. Mûsâ ile kavmi bu yoldan geçip kurtuldular; Firavun ve mâiyeti bu yoldan geçerken deniz birleşti ve hepsi de sulara gark olup boğuldular.

Bu mu'cîze, İlmî Tefsir taraftarlarının bir bölümü tarafından Tabiat İlimleri çerçevesi içinde(?!), Hz. Mûsâ'nın deyneğini denize vurduğu an Arz'ın yakınından geçmekte olan bir gök cisminin (bir *asteroid* ya da bir *kuyruklu yıldız*'ın) sâhip olduğu câzibe kuvvetiyle (yâni *gravitasyon alanının etkisiyle*) suları ortasında bir yol bırakacak şekilde ikiye yarmış olduğunu savunarak açıklanmak istenmiştir.

Cenâb-ı Hakk'ın vahyini de Hz. Mûsâ'nın deyneğini denize vurmasının hikmetini de bir anda sıfıra ircâ eden bu açıklamanın bu yanını bir tarafa bıraksak bile, *Rasyonel Mekanik* ilkelerine göre ve *Evrensel Gravitasyon Teorisi* çerçevesi içinde bir gök cismi suları ***tümüyle*** ancak belirli bir yöne çekebilir ve aslā suları ortasında bir yol kalacak şekilde ikiye ayırmaz. Eğer gerçekten de Arz'ın o sırada yanından geçmekte olan bir gök cismi bu işi yapmışsa bu takdirde Cenâb-ı Hakk'ın, özel bir müdâhale ile, bu gök cisminin gravitasyon alanını *Pozitif İlimler'in çerçevesi dışında çok özel ve mu'cîzevî bir yetki ve yetenekle* donatmış olması gerekir.

3. Tayy-ı mekân ve tayy-ı zamanı ve özellikle de Belkıs'ın tahtının Hz. Süleymân'ın önüne getirilmesindeki mu'cîzeyi Tabiat İlimleri çerçevesi içinde(?!) açıklamaya kalkışan Ahmet Hulusi ve Halûk Nurbaki bu işin *ışınlama*(?!) yoluyla olduğunu ifâde etmektedirler. *Işınlama*, meşhur "Uzay Yolu" isimli TV dizisinde Kaptan Kirk'ün uzay gemisini bir gök cismine indiremediği zaman adamlarından bazılarını yakınına gelmiş oldukları söz konusu gök cismine yollamak için kullandığı bir araçtır(!). Adamlar ışınlama(!) kabinine girerler; burada bütün atomları ışınlara dönüşür; bu ışınlar o gök cisminin yüzeyine nasıl gönderilirse gönderilir; ve orada ışınlarla birlikte gönderilmiş olan kodlara uygun olarak ışınlar tekrar atomlara, moleküllere ve hücrelere dönüşerek aynı kodlar aracılığıyla, nasıl oluyorsa oluyor, gönderilen adamların vücûdları eksiksiz olarak ihyâ ve ibka edilir. Tabiat İlimleri çerçevesinde böyle bir fiziksel süreç yoktur. Bu, vehim ve hayâle dayanan bilim-kurgu romanlarına has bir ***palavra***dır. Müfessirlerimiz bu palavrayı ilmî bir gerçek zannetmişler ve bir mu'cîzeyi bir başka mu'cîze ile açıklamaya kalkışmışlardır.

* * *

VIII
Hikmet ve Pozitif İlimler

Hikmet Nedir ve Ne Değildir?

Rivâyete göre felsefe kelimesinin türetildiği *filo-sofos* kelimesini ilk defa M.Ö. V. yüzyılda ünlü matematikçi Pitagoras ortaya atmıştır. Kendisine *bilge* (eski Yunanca'da: *sofos*, Arapça'da ve Osmanlıca'da: *hakîm*), yâni o günkü anlamına göre "***eşyânın tabiatı ve içeriği ile uğraşan ve bunların nihaî gerçeğini bilen***" biri olup olmadığı sorulduğunda Pitagoras, samimî bir tevâzu ile: "Hayır; ben *sofos* (yâni *bilge ya da hakîm*) değilim. Yalnızca *filo-sofos*'um; yâni Bilgeliğin (*Hikmet*'in; eski Yunancada: *Sofos*'un) bir dostuyum (*filos*'uyum); asla ona mâlik ve onun sâhibi değilim" demiş olduğu nakledilmektedir.

Şu hâlde, Pitagoras'a göre: Hikmet'in dostu olmak yalnızca Hikmet hakkında bilgi sâhibi olmayı değil, fakat aynı zamanda bir de özel bir tavır sâhibi olmayı gerektirmektedir. Hikmet hakkında bilgi kazanmak mümkündür ama Hikmet'in kendisine sâhip olmak, onu kesbetmek yâni çalışıp çabalayarak kazanmak mümkün görünmemektedir.

Pitagoras'ın ağzından Hikmet'in *vehbî* olduğuna delâlet eden bu olgu, Kur'ân'da: "*O (Allah) Hikmet'in sâhibidir*" (LXII/3) ve "***Allah Hikmet'i dilediğine verir****. Kime Hikmet verilmişse gerçekten de (ona) çokça hayr verilmiştir. Bunu da ancak ûlü-l elbâb (akıllarını dirâyet ve isâbetle kullananlar) anlar*" (II/269) âyetleriyle te'yid edilmektedir. Bu son âyet ise Hikmet'in ***kesbî*** (yâni çalışıp çabalamayla) değil ***vehbî*** (yâni Allah tarafından verilen) olduğunun islâmî delîlidir.

Kur'ân'da Hikmet kelimesi 17 ve Hakîm kelimesi de 92 kere geçmektedir. Her şeyden önce: "Allah Azîz ve Hakîm'dir" (LXII/1 ve 3). "Rab Hikmetleri'nden vahyeder" (XVII/39). Peygamberlere Kitab ve Hikmet'i veren O'dur (III/81, IV/54 ve 113, V/110, XXXI/12). Hazret-i Dâvûd'a hükümdarlık ile Hikmet'i veren de O'dur (II/125, XXXVIII/20). O peygamberler de insanları Rabb'ın yoluna Hikmet ile dâvet etmek (XVI/125) ve bu Kitab'ı ve Hikmet'i insanlara öğretmekle yükümlüdürler (II/129, ve 151, III/48, ve 164). Peygamber insanlara Hikmet getirir (XLIII/63). İnsanlar ise, öğüt alsınlar diye kendilerine indirilmiş olan Kitab ile Hikmet'i hatırlamalıdırlar (II/231, XXXIII/34). İnsanlara onları kötülükten vaz geçirecek nice önemli haberler gelmiştir; bu büyük bir Hikmet'tir ama (*bundan yüz çevirene*) bu uyarılar ne yazık ki fayda vermez (LIV/4-5).

Bütün bu âyetlerden: **1)** Hikmet'in aslî sâhibinin Hazret-i Allah (c.c.) olduğu, **2)** Hikmetleri'nden *dilediğini vahy ettiği,* **3)** Hikmet'in kazanılan bir şey değil de ancak Allah tarafından verilen (*vehbî*) bir şey olduğu, **4)** Hikmet dolayısıyla zuhur eden

hayrların ancak Akl'ını isâbetle ve dirâyetle kullanabilenler (*ûlü-l elbâb*) tarafından idrâk edilebildiği sonuçları çıkmaktadır.

Kur'ân'da bu kadar yüksek bir mevkide bulunduğu bildirilen Hikmet kendisine vahyedilmemiş ve verilmemiş olsa bile Hikmet'i sevmek, aramak ve O'nun dostu olmak dahi insan için müstesnâ bir fazîlettir.

İslâm âlimleri sâyesinde Avrupa'ya yayılan Felsefe'nin XVIII. yüzyılın sonlarına doğru bu "*tavır yönü*" gitgide silikleşmiştir. Filozof kelimesi de, aslında Hikmet'e yönelik dengeli bir tavır sergileyen kimse olarak algılanmakta iken bu kavram gitgide kavram kaymasına uğramıştır. Meselâ Ortaçağ'da simyâ ilmi ile uğraşanlara yâni metalleri altına dönüştürme hayâli ile mâlûl olanlara da filozof denilmiştir. Daha sonraları: XVIII. yüzyılda yazılarıyla cemiyetteki aksaklıkları dile getiren ve özellikle de Katolik Âlemi'ndeki taassuba karşı çıkan Voltaire, Rousseau, Denis Diderot, Jean Le Rond D'Alembert gibi yazarlara; XIX. yüzyılda Victor Hugo, Rabindranat Tagore ve Rıza Tevfik gibi şâirlere; XX. yüzyılda ise Shrî Auribindo gibi yogilere, Gurdjieff gibi madrabazlara, Lenin ve Troçki gibi ihtilâlcilere ve hattâ Stalin gibi diktatörlere, Niels Bohr ve Einstein gibi ilim adamlarına, Jean Paul Sartre gibi *ate*'lere bile *filozof* yâni *hikmeti seven* etiketi yapıştırılmıştır.

İslâm'da Hikmet'e
Yönelmenin Yolları

İslâm mütefekkirleri arasında bir taraftan İsmâil Ankaravî (?-1631), diğer taraftan da Muhyiddin İbn Arabî (1153-1240) Hikmet hakkında çok derin içerikli iki tanım bırakmışlardır. İsmâil Ankaravî[26]: "*... Hikmet, sözünde ve yaptıklarında isâbetli olmaktır... Hakîm o kimseye derler ki her şeye hakkını verir ve zamanı gelmeden hiçbir şeyi aceleye getirmez*". İbn 'Arabî ise[27]: "*... Hikmet, insanın gücü nisbetinde Allah'a benzemektir... İnsan elbette ki mâbûd olamaz. Fakat O'nun sıfatları ile sıfatlanabilir*" demektedir.

Ankaravî'nin tanımı Hikmet'in günlük hayattaki yâni *zâhirî* kriterini veren, kendisi de bizâtihî hikmetli bir sözdür. İbn Arabî'nin tanımı ise Hikmet'in *bâtınî* boyutu ile ilgilidir. Yaptıklarında ve sözünde isâbetli olmak, her şeye hakkı ne ise onu vermek ve zamanı gelmeden hiçbir işi aceleye getirmemek Cenâb-ı Peygamber'in bilinen vasıflarıdır. ***Şu hâlde insan Hikmet ile hareket etmek isterse: 1) zâhiren Hazret-i Peygamber'i, 2) bâtınen ise Hazret-i Allah'ı örnek almalıdır.*** Birinci yol "*Emri bil mâ'rûf ve nehyi anil münker*" yoludur; yâni Kur'ân ve Sünnet'in yoludur. İkinci yol ise, intisâbı herkese nasib olmayan, kâmillerin yâni *hassu'l-havassın* yolu olan "*İlm-i Ledün*" yoludur.

II. Bölümde ortaya konulmuş olduğu gibi: **1)** Pozitif İlimler'in ***sınırları*** vardır, ve **2)** Pozitif İlimler ***kesbî***'dir. Buna karşılık: **1)** Hikmet ***sınırsızdır***, ve **2)** Hikmet ***vehbî***'dir. Bu itibarla Pozitif İlimler *Tabiat*'ın ***Zâhir***'ine **objektif** bir bakış açısıdır.

[26] *Bk.* Nihat Keklik, ***Türk-İslâm Felsefesi Açısından Felsefenin İlkeleri***, İst.Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No: 3484, sayfa: 14-23, 1987.
[27] a.g.e.

Hikmet ise *Mükevvenât*'ı ***Bâtın***'ı ile kavrayan bir Hakk vergisidir ve kendisine bu konuda Hikmet verilmiş olana göre de **sübjektif**'tir.

İnsanların Hikmet'e kavuşmalarını ve hakîmâne bir tarzda davranmalarını önleyen unsurların başında onları Dünyâ hayatına çeken *nefis*'leri ve bu nefislerin de: **1)** yalnızca kendini düşünme, ve **2)** vehim sâhibi olma özellikleri gelir. Bunların tasallutundan kurtulabilenler Dünyâ'nın da tasallutundan kurtulmuş olurlar.

Bunların tasallutundan kurtulamıyanlar Bilgi Çağı'nda yaşıyor olsalar bile ve bizzat kendileri ilim adamı olsalar bile aslā adâleti tesis edemez, âdil davranamazlar. Hele bu gibi kimseler, hasbelkader iktidar sâhibi iseler, ellerindeki bütün imkânları kendi nefislerinin tâ'zîz ve tekrîmi için seferber ederler. Kendilerini ne kadar büyük, ne kadar elzem, ne kadar vaz geçilmez, ne kadar yeri doldurulamaz, hâkim oldukları zümre için ne büyük bir lûtuf; her fırsatta tekrarladıkları basmakalıp sözlerin her birinin ise ne büyük birer kerâmet; herkesin gözü önünde sergiledikleri beceriksizliklerin, kaypaklıkların, döneklikleri ve çıkardıkları nifakların ne hakîmâne bir tutum; kendi şahıslarına perestiş etmenin ne isâbetli bir iş; örf ve kānunları çiğnemelerinin ise ancak kendilerine tanınan bir hak olduğu vehmiyle sağduyulu kimselerin indinde rezîl olmaya devam ederler.

Yanlış Vaz Edilmiş Bir Mesele Olarak "İlimlerin[28] İslâmîleştirilmesi" Meselesi

Pozitif İlimler'de sonuca varmada bu ilimlerin Müslüman, Hıristiyan, Mûsevî, Taoist, Budist, Manikeist, Şintoist, Teist, Politeist ve Ateist mensubları mutâbakat hâlindedirler; ve hepsi de aynı sonuçları paylaşır, aynı yol-yordamlarla aynı ya da yeni sonuçlara ulaşabilirler.

Tıpkı *Modernist Akım*'ın doğuşunda olduğu gibi, bir sömürge tebaası ezikliği kompleksiyle, içinde yaşadığı islâm cemiyetinin bütün olumsuz yanlarının bu sefer de ilmin islâmî olmamasına bağlayan marjinal bir zümre ilimlerin islâmîleştirilmesiyle İslâm Cemaati'nin bütün sıkıntılarının giderilmiş olacağı ütopyasının propagandasını yapmağa başlamış bulunmaktadır. Bu kapsamda "*İslâmîleştirilmiş(!) Pozitif İlimler*"in dindarıyla, ateistiyle, teistiyle ve politeistiyle bir olan ilmî câmiada savunucularını istihzâya muhâtab kılmaktan ve yalnızlığa itmekten başka bir mârifeti olmayan bir nifak unsuru olmaktan başka bir işe yaramıyacağı yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır.

Zâhirî fakat objektif sebebleri reddederek herşeyi Sebeb-i Ûlâ'ya bağlamak ise İslâmîleştirilmiş Pozitif İlimler'de bu ilmin mensublarını tevekkülün ötesinde bir miskinliğe sevkedecek, En Yüce Sebeb'i tanıyıp tasdik etmenin yanında ıvır zıvır sebeblerle uğraşmak onlara aşağılayıcı ve avâmî gelecektir. Ayrıca İslâmîleştirilmiş Pozitif İlimler'in yanında, bu geçerli bir moda hâline gelirse: Hıristiyanlaştırılmış, Mûsevîleştirilmiş, Taoistleştirilmiş, Budistleştirilmiş....ilh Pozitif İlimler'in zuhuru da

[28] Taraftarlarının yazılarına bakılacak olursa burada "İlimler"den kasıt, açıkça ifâde edilmemiş bile olsa "*Tabiat İlimleri*"dir.

herhâlde pek muhteşem bir manzara arz edecektir.

Tabiat İlimleri'nin kavramlarını, metodlarını, sonuçlarını göz önünde tutarak bunları kendi dinî ya da lâik ahlâk anlayışınıza ya da kendi âlem görüşünüze, kendi metafiziğinize malzeme yapabilirsiniz; bundan şahsî bir zevk alabilirsiniz; hattâ bunu bir doktrin hâline bile getirebilirsiniz. Bu sübjektif ve marjinal faaliyetinize kimse bir şey diyemez. Ama tam bir kavram kargaşası içinde, Tabiat İlimleri'nin mâhiyetini ve epistemolojisini kemâliyle hazmetmeden (*yâni bu konularda yed-i tûlâ, temkin ve teennî sâhibi olmadan*) sapı samana karıştırıp, çağımıza kadar gelen Tabiat İlimleri kavramını ırkçı bir tutumla tekfir eder de buna çâre olarak Tabiat İlimleri'ni islâmîleştirmek gibi pekçok kişinin isminin füsûnuna ve câzibesine kapılacağını ümid ettiğiniz bir harekete kalkışırsanız, ve hele hele "*Rabb'im! Benim eşyâ hakkındaki ilmimi arttır!*" diyen Cenâb-ı Peygamber'in Sünneti'ne uyarak fizikle iştigâl eden mümtaz müslüman ilim adamlarına[29] saldırırsanız[30] kendinize de temsil ettiğinizi zannettiğiniz cemaate ve hattâ ümmete de pekçok söz getirir ve, eninde sonunda kaçınılmaz bir biçimde, ilim üretemeden ***marjinal*** ve ***ezik*** kalmağa mahkûm olursunuz. Ayrıca Cenâb-ı Peygamber: "*İlmi Çin'de dahi olsa gidin, arayın, elde edin!*" demekle ilmin islâmileştirilmesine hiç de işâret etmiş görünmemektedir. Bundan dolayı İlmin islâmîleştirilmesi acaba bir bid'at midir?

Bu açıdan bakıldığında İlm'in ve özellikle de *Tabiat İlimleri'nin İslâmîleştirilmesi* projesi temkin ve teenniden uzak, nifaka müsait bir heves ve sofuca bir saplantıdır. Ayrıca bu konuda yazı yazanların çoğunun ilimle alâkasının bulunmadığı, ilmî bir tahsil görmüş olanların ise genç ve ilimlerini bütün vüs'atiyle ihâta edecek güçte olmadıkları da psikolog ve sosyologların üzerinde düşünmeleri gereken bir husustur.

* * *

[29] Söz konusu olan: İslâm Âlemi'nde ilk defa Nobel Fizik Ödülünü kazanmış olan Prof.Dr. Muhammed Abdüsselâm'dır.

[30] Bilgi için bakınız: Mustafa Armağan, ***İslâm Bilimi Tartışmaları***, İnsan Yayınları, İstanbul 1990, sayfa: 111-127, 211-218, 219-224, 225-230, 231-239.

IX
"*Big Bang*" Efsânesi

Astronomi, Astrofizik, Kozmoloji ve Kozmogoni

Tabiat İlimleri'nin iki ayrı dalı olarak kabûl edilen Astronomi ile Astrofizik'in mâhiyetlerine kısaca değinmekte fayda vardır. Astronomi ***gök cisimleri***nin: **1)** konumlarını, **2)** hareketlerini, **3)** yapılarını ve **4)** zaman içindeki evrimlerini konu alan bir ilim dalıdır. Astrofizik ise, Astronomi'nin bir alt-dalı olup o da gök cisimlerinin: **1)** terkibini, **2)** fiziksel özelliklerini ve **3)** zaman içindeki evrimlerini konu alır.

Gök cisimlerinin konumlarını, hareketlerini ve spektrumları aracılığıyla terkiplerini incelemek Tabiat İlimleri'nin kriterlerine uygun olarak yapılır. Ama iş, gök cisimlerinin yapıları ya da zaman içindeki evrimlerine gelince bu durumda teorik astrofizikçilerin fiziksel gerçeğe uygun olup olmadığını tahkik edemeyecekleri ama iş görmek için de kabûl etmek zorunda oldukları bir takım varsayımlar ve senaryolar dolayısıyla yapılan hesaplar artık Tabiat İlimleri'nin kriterlerine uymamaktadırlar. Dolayısıyla bu konular ilim âleminin üzerinde ittifak etmiş ve sonuçları da sübût etmiş olan konulardan değildir.

Kozmoloji ise Matematiksel Kozmoloji ve Fiziksel Kozmoloji diye ikiye ayrılır. Matematiksel Kozmoloji yalnızca Einstein'ın Genel Rölâtivite Teorisi'nin alan denklemlerinin çözümüyle uğraştığından istidlâlî bir Pozitif İlimdir. Fiziksel Kozmoloji ise gene aynı denklemlerin sonuçlarını fiziksel bir takım senaryo ve varsayımlar çerçevesi içinde bugünkü Evren'e uygulama çabasıdır. İhtivâ ettiği, tahkiki mümkün olmayan senaryo ve varsayımlar dolayısıyla bunu Tabiat İlimleri'nin bir rüknü olarak kabûl etmek mümkün değildir. Bunlar yalnızca ilmî spekülâsyonlardır. Aynı şey Evren'in yaratılmasını açıklamak iddiasında olan Kozmogoni için de geçerlidir. Kozmogoni de bu nitelikleri dolayısıyla Tabiat İlmi belgesini henüz kazanamamış olan bir spekülâsyonlar yumağıdır.

Kozmoloji'nin Dayanakları

Kozmolojinin görevi: içinde yaşamakta olduğumuz Evren'den çeşitli araçlarla elde edilen gözlem verilerini birleştirici, tamamlayıcı ve tutarlı bir *matematiksel şema* içine oturtarak, Evren'in geçerli ve kullanışlı bir *teorik modelini* inşâ etmektir. Hedef böyle bir *model* inşâsı olunca, bu modelin tartışmasız ve nihaî sonuçlar içermesinin mümkün olmadığı âşikârdır. Yâni böyle bir modele dayanan ***Fiziksel Realite*** ister istemez *spekülâtif* olacaktır.

Yeryüzü'nden binlerce, milyonlarca ve hattâ milyarlarca *ışıkyılı*[31] uzaklıkta vuku bulan olayların kısa insan ömrüne sığan gözlemlerle tesbit edilen verilerinin akılcı bir açıklamasını yapabilmenin tek yolu, bunları, ***bilinen olaylara indirgemektir***. Ancak bizim bildiğimiz fiziksel olayların hemen hemen hepsi de lâboratuvarda (ya da en fazla olsa olsa "Güneş Sistemi"nin sınırları içinde) gözleyip tesbit ettiğimiz, açıklamasını bu kapsamda yaptığımız ya da tutarlı bir takım teorilere bağladığımız olaylardır.

Aslında Kozmoloji'nin gözlemsel verilerini bu cinsden olaylara indirgemenin ve bu çerçeve içinde bir takım teorilere bağlamanın altında: **1)** Yeryüzü'nde geçerli olduklarını tesbit etmiş olduğumuz Fizik kānûnlarının, ve **2)** kurmuş olduğumuz teorilerin **Evren'in herhangi bir yerinde ve herhangi bir ânda aynı biçimde geçerli olduklarına dair sarsılmaz bir îmân yatmaktadır** (***1. Varsayım***). Bu îmân olmaksızın Evren'in fiziğinden söz etmenin hiç bir anlamı olmadığı gibi, elimizde de, bu îmânın ***Fiziksel Realite***'nin sâdık bir temsilcisi olup olmadığı hakkında hiç bir kıstas (*kriter*) yoktur.

Gerçekten de Yeryüzü'nde geçerli olan ***Fizik kānûnlarının*** bizden milyarlarca ışıkyılı uzaklıklara kadar, ve orada tahmin dahi edemeyeceğimiz fiziksel şartlar altında, gene de geçerli olmaya devâm ettiklerini ispatlamak da ya da bunun hiç de böyle olmadığını göstermek de mümkün değildir. Bu itibarla Kozmoloji'nin temelindeki bu spekülâtif konu Pozitif İlimler'in tümüyle dışında kalır.

İşte bundan ötürü de ilim adamları, *sırf iş görmelerini sağlayan temel bir varsayım hattâ bir ilke ya da bir hareket noktası olarak*:

"Bilinen bütün Fizik kānûnları
Evren'in her yerinde ve her ânında geçerlidir"

şeklinde ifâde edilen temel bir îmânî umde kabûl etmek ve ***Evren'e bu îmânî umdenin oluşturduğu filtrenin ardından bakmak*** mecbûriyetindedirler.

Çağdaş Kozmoloji, bu îmânî umdeden başka, bellibaşlı iki veriye daha dayanmaktadır. Bunlardan biri teorik olup bu, Einstein'ın 1916 yılında yayınladığı "Genel Rölâtivite Teorisi"nin alan denklemleridir. Diğeri ise Edwin P. Hubble'ın (1889-1953) gözlemlerinin sonucu olarak, 1929 yılında yayınladığı ve galâksilerin uzaklığını, bunların spektrum-larındaki absorpsiyon çizgilerinin aynı çizgilerin lâboratuvarda yapılan deneylere nisbetle spektrumun kızıl yanına doğru gösterdikleri kayma mikdarı cinsinden ifâdesidir.

Hubble galâksilerin spektrumlarındaki absorpsiyon çizgilerinin kızıla kayma-

[31] *Işıkyılı* boşlukta saniyede yaklaşık 300.000 km hızla yayılan ışğın bir yılda aldığı yolu gösteren bir uzunluk birimidir ve yaklaşık olarak 10 trilyon km kadardır.

larını Doppler Olayı'na dayandırmakta yâni bu olayı *galâksilerin bizden uzaklıklarıyla orantılı bir hızla uzaklaşmakta oldukları* şeklinde yorumlamaktadır ***(2. Varsayım)***. Aslında bu akla-yatkın bir senaryodur; ve elimizde de bu kızıla kaymanın gerçekten de galâksilerin bizden uzaklaşmalarının sonucu olduğunu te'yid edecek herhangi bir kesin ilmî kriter bulunmamaktadır. Bundan dolayıdır ki aynı olayı başka senaryolarla da akla-yatkın bir biçimde açıklamak mümkündür. Bunlardan en önemlisi *galaksiler arası büyük uzaklıkları kateden ışığın uzaklıkla orantılı olarak yorulması* senaryosudur. Bir başka senaryo da *ışığın galaksiler arasındaki uzayda bulunan seyrelmiş madde tarafından uzaklıkla orantılı olarak absorplanması* senaryosudur. Bu ve buna benzer senaryoların hepsi de spektrumdaki kızıla kaymaları akla-yatkın bir biçimde açıklamaktadırlar[32]. Hubble'ın yorumunun ilim câmiasında kabûl görmüş olması ise gerçek bir fiziksel zorunluluğun sonucu değil, daha ziyâde psikolojiktir. Çünkü bu yorum gözlemsel ve teorik pekçok araştırmaya ve spekülâsyona yol açabilecek ve dolayısıyla bu konuya, gerçeği yansıtıp yansıtmadığına bakılmaksızın, büyük bir canlılık getirip ilmî faaliyeti arttıracak niteliktedir.

Öte yandan 1917 yılında Einstein, Genel Rölâtivite Teorisi'nin alan denklemlerinin ***homogen bir maddî akışkanla dolu olduğunu varsaydığı*** Evren'in sonlu ve statik bir hâlde olduğunu (yâni genişlemediğini ya da büzülmediğini) gösteren özel bir çözümünü bulmuştur. Aynı yıl Willem De Sitter ise alan denklemlerinin ***statik fakat madde ihtivâ etmeyen*** yâni boş bir Evren'e tekābül eden bir başka özel çözümünü elde etmeyi başarmıştır. 1922 yılında Alexander Friedmann biri sonlu diğeri ise sonsuz fakat genişleyebilen ya da büzülebilen iki dinamik Evren modeline tekābül eden iki yeni özel çözüm elde etmiştir. 1925'de ise Geoges Lemaître ise biraz değişik fakat daha sâde bir biçimde aynı sonuçları elde etmiş ve Einstein çözümünün ise kararlı bir dengeye tekābül etmediğini, en küçük bir pertürbasyonda Einstein Evreni'nin de genişlemeğe başlayacağını göstermiştir.

Kozmogoni'nin ya da Big Bang[33] Senaryosunun Dayandığı Varsayımlar ve Epistemolojik Zaafları

Buna göre eğer Genel Rölâtivite Teorisi'nin alan denklemleri bütün Evren için geçerli ise[34] ***(3. Varsayım)*** bunların yalnızca De Sitter, Friedmann ve Lemaître tarafından verilmiş olan çözümleri mümkün çözümlerdir; ve buna göre de Evren ya boştur, ya genişlemektedir ya da büzülmektedir. Bütün bu modeller fiziksel bir evrime müsait niteliktedirler. Hepsi de: **1)** maddî yoğunluğun, **2)** uzay-zaman eğriliğinin, ve **3)** genişleme hızının ***sonsuz*** olduğu ve matematikçilerin "sengülârite", kozmolojistlerin de "Big Bang" (*Büyük Patlama*) diye adlandırdıkları bir durumla başlamak-

---

[32] *Bk.* Ahmed Yüksel Özemre: *Hubble Olayının Kökeni Hakkında Tartışmalar*, Çağdaş Fizik, Mayıs 1979 İstanbul.

[33] "Big Bang"in teorik vechesi için *Bk.*: Ahmed Yüksel Özemre, ***Teorik Fizik Dersleri No. 8/Kozmolojiye Giriş***, İst.Üniv. Fen Fak. Yay., İstanbul 1981.

[34] Genel Rölâtivite Teorisini alan denklemlerinin Fiziksel Gerçek ile uyumlu olduğu yalnızca Güneş Sistemi ve Galâksimiz için tahkik edilebilmiştir.

tadırlar.

Ayrıca söz konusu modeller Evren'in geometrisini *yavaşlama parametresi* denilen ve gözlemsel olarak tâyin edilecek olan bir büyüklüğe bağlamaktadırlar. Bu parametrenin değeri eğer ½ ise bu, içinde yaşadığımız Evren'in eğriliğinin sıfır olmasına, eğer bu değer ½ den büyükse bu sâbit pozitif eğriliği haiz *küresel* bir Evren'e ve eğer bu değer ½ den küçükse bu da sâbit negatif eğriliği haiz *hiperbolik* bir Evren'e takābül edecektir. Gözlemler bu *yavaşlama parametresinin* değerinin ne olduğunu tesbit etmekten âciz kalmışlardır. Buna rağmen Evren'in büyük bir ihtimalle *küresel* olduğuna ***inanılmaktadır (4. Varsayım)***.

Bu "Büyük Patlama"dan önce ise Evren'in bugünkü kütlesi boyutları santimetrelerle ölçülebilen bir hacım içinde bulunuyordu ***(5. Varsayım)***. t = 0 ânında vuku bulan patlama sonunda bu iptidaî kütleyi oluşturan enerji merkezden dışarı doğru fırlayarak içinde hapsedilmiş olduğu hacmın büyümesine yol açmış ***(6. Varsayım)*** ve Evren'de temel tâneciklerin oluşum dönemi başlamıştır. O ândanberi Evren, hızı azalarak, genişlemeye devâm etmektedir. Oluşan tânecikler arasında karşıt-tânecikler ise normal tâneciklerden daha az sayıda oluşmuştur ***(7. Varsayım)***. Bu *standart model* denilen senaryoda, oluşan bütün tâneciklerin pozitif enerjili tânecikler oldukları kabûl edilmektedir ***(8. Varsayım)***.

Bu senaryo: **1)** patlamanın vuku bulmasından önce iptidaî kütlenin nerede bulunmakta olduğunu, **2)** patlamanın vuku bulmasından önce iptidaî kütlenin: **A.** ne kadar zaman süresince ve **B.** niçin bu konumda bulunmuş olduğunu, **3)** patlamanın niçin vuku bulmuş olduğunu, **4)** bu olayların hangi fizik kānunlarına göre vuku bulmuş olduğunu, ve **5)** madde/karşıt madde oranının niçin bir'e eşit olmadığını açıklamaktan âcizdir.

Alternatif bir senaryoda[35] Evren'in oluşmasının ilk safhalarında negatif enerjili tâneciklerin de oluşmakta olduğu kabûl edilmektedir. Bu türden tâneciklerin var olabildikleri Dirac tarafından Kuvantum Mekaniği formülâsyonunda göz önünde bulundurulmuş ve Dirac elde ettiği denklemlerin çözümünü elde ederken negatif enerji hâllerinden hareket ederek *pozitron*'un varlığını ve bunun fiziksel niteliklerini öngörebilmişti. Daha sonra da bu temel tâneciğin gerçekten de var olduğu deneyle ortaya konmuştu. Negatif enerjili tâneciklerin Evren'in bir safhasında var olmaları Evren'in genişlemesine sebeb olacağı da teorik olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla bu alternatif senaryo Evren'in genişlemesini standart modeldeki gibi başlangıçtaki niçini bilinmeyen bir patlamaya değil, mâkul bir fiziksel sürece bağlamaktadır. Bu senaryo standart modelin sonuçlarını da te'yid etmektedir ve standart modelin açıklayamadığı bazı konulara da açıklık getirmektedir[36, 37, 38, 39].

---

[35] Fred Hoyle, Thomas Gold ve Hermann Bondi'nin 1948'de ileri sürdükleri ve daha sonra Fred Hoyle, Jayant Narlikar, Geoffrey Burbridge ve Halton Arp tarafından güncelleştirilen *Evren'in Durağan Hâl Modeli.*

[36] Bu alternatif model ve bu modelin avantajları hakkında *bakınız*: G. Burbridge, F. Hoyle, J. Narlikar: *Le Big Bang, Une Conception Bien Fumeuse*, ***La Recherche, Hors Série: Cosmologie***,

Aslında her iki ***senaryo*** da epistemolojik açıdan tatminkâr olmayıp bir takım varsayımlara dayanan birer ***spekülâsyon***'dan öteye gitmemektedirler. Ama fizik literatürü açısından bu spekülâsyonların edebî ve hattâ şiirsel bir yanı olduğunu da vurgulamak gerekir. "Big Bang Senaryosu" heyecanlı, sürükleyici nefis bir roman gibidir. Yalnız gerçek olduğu kanıtlanmayan bir sürü olay üzerine kurulmuştur. Bu senaryoya itiraz edenlerse onun edebî yanını ve hattâ kütleler üzerinde icrâ ettiği inandırıcı füsûnu kabûl etmekle beraber gerçeğe dayanan bir roman olmamasını büyük bir (*epistemolojik*) zaaf olarak tenkîd etmekte, ve kendilerinin buna karşı yazmış oldukları senaryonun daha ***realist*** olduğunu savunmaktadırlar. İlim câmiasında bugün, çeşitli sebeblerden ötürü, "Big Bang" senaryosu efsâneleşmiş bir modadır. Bu onun geçerli bir senaryo olduğuna, hiç şüphesiz, delâlet etmez. Bizi ilgilendiren de zâten bu değildir.

Bizi ilgilendiren ise: temkin, fehâmet, iz'an, idrâk ve temyiz sâhibi bir müfessirin bunca varsayıma dayanan, sonuçları sübût etmemiş spekülâsyonları (ve hele hele uzak galâksilerin spektrumlarındaki absorpsiyon çizgilerinin kızıla kaymasını Doppler olayından başka mekanizmalarla da açıklayabilen bunca alternatif senaryo varken) Zâriyat sûresinin 47. âyetinin tefsirine malzeme yapmağa kalkışıp kalkışmamasıdır.

Söz konusu âyetin meâli çeşitli kimselere göre oldukça ilginç ve sübjektif farklılıklar ve yorumlar içermektedir. Bunlardan birkaçını misâl diye takdîm ediyorum:

1. Türkiye Diyânet Vakfı'nın Kur'ân-ı Kerîm Ve Açıklamalı Meâli'nde (1993): "*Göğü kendi ellerimizle kurduk ve biz (onu) elbette genişleticiyiz*" şeklinde bir tercüme verildikten sonra tercüme heyeti, ayrıca bir de: "*Galaksilerin ve bir galakside bulunan yıldızların devamlı birbirinden uzaklaşmasını ifâde eden "genişleme teorisi"ne işâret vardır*" şeklinde de bir dipnot düşmüş[40].

2. Süleyman Ateş (1988/1995): "*Göğü sağlam yaptık, biz genişleticiyiz*"; (Tefsir notu: 47 nci âyette "*Biz genişleticiyiz*" ifâdesi, genişletme eyleminin sürdüğünü bildirir. Gerçekten, bilim adamları, uzay cisimleri[41] arasındaki mesâfenin git gide açıldığını, yâni evrenin genişlediğini tesbit etmişlerdir[42] ki âyetin bu olguyu işâreti, bir Kur'ân mû'cîzesidir")

---

s.104-108, Paris 1998.

[37] J. Narlikar, H. Arp, ***Astrophysical Journal***, Vol. 405, s.51-56, 1993.

[38] F.Hoyle, G.Burbridge, J. Narlikar, ***Astrophysical Journal***, Vol. 410, s.437-457, 1993.

[39] ***Ciel et Espace***/*"Big Bang": Les Astronomes Qui N'y Croient Pas*, Octobre 1993.

[40] Eğer Evren'in genişlemesi (teorisi değil!) varsayımı fizikî gerçeği yansıtıyorsa, biribirlerinden uzaklaşanlar galaksiler içindeki yıldızlar değil yalnızca galaksilerin kendileridir.

[41] "Gök cisimleri" denilmek isteniyor. Çünkü gök başka, uzay ise bambaşka kavramlardır.

[42] Bu bir tesbit değil, yukarıda da açıklanmış olduğu gibi, yalnızca çeşitli yorumlar arasında belirli bir yoruma îman etmektir, o kadar!

3. Muhammed Esed/(Cahit Koryak-Ahmet Ertürk): "*EVRENİ*[43] *[yaratıcı] güc[ümüz] ile inşa eden Biziz: ve, şüphesiz, Biziz onu istikrarlı bir şekilde genişleten*"; (Tefsir notu: "....innâ le-mûsi'ûn ("Biziz ... genişleten) ifâdesi, modern düşüncedeki "evrenin genişlemesi" anlayışının ön habercisidir: bu düşünce evrenin sonlu bir büyüklüğe sâhip olmasına rağmen alan[44] olarak sürekli genişlediği gerçeğini[45] ifâde eder"),

4. Bu âyet Elmalılı Hamdi Yazır (1935-1939) tarafından: "*Bir de semâya bakın, biz onu kuvvetle binâ ettik ve şüphe yok ki biz çok vüs'a mâlikiz*" şeklinde tercüme edilmiştir. Ayrıca:

5. Abdülbâkî Gölpınarlı (1958); "*Ve biz, gökleri kurduk kudretle, onlardan daha üstününü, daha büyüğünü kurmaya da gücümüz yeter*",

6. Abdülvehhap Öztürk (1996): "*Göğü de kudret(imiz)le binâ ettik. Biz onu genişletmekteyiz (yâhut onu binâ etmeğe gücümüz yeter)*",

7. Sıtkı Gülle (1999): "*Doğrusu göğü elle/bir güçle onu biz yaptık. Doğrusu biz elbette genişletenleriz*",

8. Celâl Yıldırım (1982): "*Göğü de kudretimizle yapıp korduk. Şüphesiz ki Biz, hep genişleticileriz*"

9. Mevdûdî/(Tercüme Heyeti) (1996): "*Biz göğü 'büyük bir kudretle' binâ ettik ve şüphesiz biz, (onu) genişletici olanlarız*",

10. Şemseddin Yeşil (1966): "*Biz onu (semâyı) kendi zât-ı sübhânîmize mahsûs bir kuvvet, bir kudret-i kâmile ile binâ ettik. Biz çok vüs'a mâlikiz*"

11. Abdullah Yûsuf Alî (1934): "*With the power and skill did we construct the firmament:for it is We Who create the vastness of Space: Semâyı kudret ve hünerle Biz inşâ ettik; zîrâ uzayın genişliğini yaratan* (da) *Biziz*",

12. Denise Masson (1967): "*Et le ciel? Nous l'avons solidement construit et nous lui avons donné de vastes proportions: Ya semâ? Biz onu muhkem bir biçimde inşâ ettik ve ona vâsî büyüklükler verdik*".

diye tercüme etmişlerdir.

---

[43] Burada zorlamaca bir anlam kaydırılması gözlenmektedir. Semâ başka şey, kâinat (evren) ya da mükevvenât başka şeylerdir. Burada semâ ile kâinâtı özdeş kılmak etimolojik olarak hatâlıdır. Cenâb-ı Hakk bu âyette fizikî kâinâtı murâd etmiş olsuydı, elbette onu medlûl olarak kabûl eden kâinât kelimesini kullanırdı.

[44] Fâhiş hatâ: alan değil hacım!

[45] Bu bir gerçek değil yalnızca bir varsayımdır!

Bu âyet, eğer ilim adamlarının Evren'in genişlemesi (aslında Evren değil ona geometrik olarak yakıştırılmış olan ***Einstein anlamındaki 4-boyutlu uzay-zaman kontinuumu***'nun genişlemesi) hakkındaki zanları gerçeği yansıtıyorsa, Evren'in genişlemesine atıfta bulunabileceği gibi, sâdece: *Yeryüzü'ne karabasan gibi yüklenen kara yağmur bulutlarının dağılıp semânın ferahlık verecek şekilde açılıp genişlemesinin Fâil-i Hakikîsi'nin yalnızca Cenâb-ı Rabbü-l Âlemiyn olduğuna da delâlet etmektedir*. Ve bu yanıyla da bu âyet, kanaatimce, Vahy'in muhâtabları için direkt, şüpheden uzak ve gerçek bir ***anlam*** taşımaktadır.

* * *

X
Sonuç

Tabiat İlimleri'nin yukarıda kısmen açıklanmış olan mâhiyet ve niteliklerine vukuf kesbetmek kolay bir iş değildir. Bu, dört başı mâmûr yapılmaya kalkışıldığında ise, bütün ömrü dolduran ve ilim adamını yaptığı ve yapacağı yanlışlar konusunda sürekli uyanık ve zinde tutup idrâk sâhibi kılan hassas bir meşgaledir. Bu işin heveskârları için, gerekli olgunluğa erişmeden bu konularda ahkâm kesmeğe kalkışmaları isâbetli olmadığı kadar tehlikelidir de. Bu konuda en düşündürücü olgulardan biri, gazeteci Ahmet Hulusi'nin TV'de "Ceviz Kabuğu" programında: "Kur'ân'ı ***Kuvantum Teorisi*** aracılığıyla anlayıp yorumladığı" şeklindeki kuruntusudur[46]. Bu kitabın II. ilâ VIII. Bölüm'leri ilim iktisâbının ne denli sıra-dışı tuzaklarla dolu olduğu husûsunda fehâmet ve idrâk sâhibi kimselere, sathî de olsa, bir fikir vermiş olmalıdır.

Kur'ân-ı Kerîm'in yaklaşık 1/8 kadarı, yâni 750 kadar âyet müminleri okumaya, akıllarını kullanmaya, düşünmeye, yeri göğü gözlemeye ve bu gözlemlerden sonuçlar çıkartıp bunlardan öğüt ve ibret alamaya dâvet etmektedir ve ***Kur'ân'ın gâyesi insanlara hidâyet ve rahmettir*** (XVI/64). Kur'ân Tabiat İlimleri ile ilgili sanılan konulara ancak bu bağlamda değinmektedir. Yoksa Kur'ân ne bir Fizik, ne bir Kimyâ, ne bir Biyoloji, ne bir Astrofizik ve ne de bir Jeoloji kitabıdır. İlle de bütün Fiziksel Realiteler'i Kur'ân'da aramak ya da bütün âyetlerin bugünkü Tabiat İlimleri'nin aracılığıyla (ve de o çerçevede açıklanabileceğine) vehmetmek bütün ibâdetlerin muâmelâtının ve ayrıntılarının Kur'ân'da bulunduğunu iddia etmek kadar muhâldir.

Fakat bir müddettenberidir, sözlerini çokça ettikleri Tabiat İlimleri'nin ***hiçbirinde âlim olmadıkları hâlde***, kendi vehimlerine dayanarak Kur'ân'ın Çağdaş İlmî Tefsiri'ni yapabileceklerini ve de yaptıklarını sanan, temkin ve teeniden nasipsiz bir takım kimseler meydanı boş bulmuşlar ve, ne yazıktır ki, bazıları da vehimlerini ve (*bilimsi*) palavralarını içeren kitaplarını Millî Eğitim Bakanlığı kararıyla bütün lise ve dengi okullara tavsiye ettirtmeğe ya da Türkiye Diyânet Vakfı'nı kullanarak bu kabil kitaplarını bastırtmağa muvaffak olmuşlardır. Resmî ya da yarı-resmî kurumlarımızın, kritik bir ilmî kontrolden geçirmeğe gerek duymaksızın ve yalnızca *müelliflerine duyulan şahsî dostluk ve sempati* esâsına dayanan bir tutumla, bu kabil kitapların yayılmasına aracılık etmeleri cidden esef vericidir.

Bugün Tabiat İlimleri uygulamaları yönünden insanları tatmin eden pekçok sonuca ulaşmış bulunmaktadır. Ancak bu durum Tabiat İlimleri'nin ortaya koydukları ***Fiziksel Realite*** kavramının **"Nihaî Realite"** olmasını tazammun ve icbâr etmez. İlmî realiteler, II/255 âyetine uygun olarak, sürekli bir değişim içindedirler. Bunlar değiştikçe bizim de ***Fiziksel Realite*** hakkında daha *rafine* bir idrâk ve temyizimiz oluşmaktadır.

---

[46] Ayrıntıları için *Bk.:* Ahmed Yüksel Özemre, *Modernist Akım İçinde Kur'ân Tefsirleri,**Bilim ve Hikmet***, sayı: 11, İz Yay., İstanbul 1996.

Pozitif İlimler içinde Tabiat İlimleri'nin dışında kalan Matematik ve Rasyonal Mekanik gibi istidlâlî ilimler hâriç olmak üzere, ilimlerin ulaşmış oldukları hakikatların ve bunların bize ***telkîn etmekte oldukları*** realitelerin ancak pek azını nihaî olarak kabûl etmek mümkün olabilir. Bu itibarla Tabiat İlimleri'nin izafî kalmağa mahkûm sonuçlarını ***ve özellikle de senaryolara dayanan spekülâsyonlarını*** sanki nihaî sonuçlarmış gibi Kur'ân tefsirlerine dayanak ya da malzeme yapmak da, ve: "*Bakın işte Kur'ân yüzyıllar öncesinden bu ilmî gerçekleri haber veriyordu!*" diye çığırtkanlık etmek de isâbetli, temkinli ve objektif bir tutum değildir. Bu, aksine, tehlikeli ve Kur'ân'ı bühtan ve ***ipotek altında bırakabilecek*** olan ***edeb dışı*** bir tutumdur.

Batlamyus'un Güneş Sistemi Modeli'ne ve *Esîr* kavramına dayanılarak yapılmış bunca tefsir çalışmasının bunların Fiziksel Realite'ye aslā uymadıklarının apaçık ortaya konulmasından sonra hiç değeri kalmış mıdır? Güneş Sistemi'nin gerçeğini Batlamyus Modeli'nin değil, Güneşi merkeze koyan ve Yeryüzü de dâhil bütün gezegenlerin Güneş'in etrâfında dolandıklarını ifâde eden Kopernik Sistemi'nin yansıttığı XVI. yüzyılda anlaşılmıştır.

Elektromagnetik dalgaların yayılmaları için gerekli olduğu zannıyla, 1866 yılında James Clark Maxwell tarafından Evren'de her yeri dolduran seyrelmiş maddî bir ortam olarak varsayılmış olan *Esîr* kavramının ise daha XX. yüzyılın başlarında Fiziksel Realite'ye uymayan bir varsayım olduğu gösterilmiştir.

Kur'ân'ın bu modern müfessirlerinden bir bölümü ile bunların çabalarına hayranlık duyanların bir bölümü Kur'ân'ın: **1)** ilimlerin bütün sonuçlarını ihtivâ ettiğini, **2)** 1400 küsur yıl önce bunları haber vermiş olmasının bir mu'cîze olduğunu, ve Kur'ân'daki **3)** bu ilmî gerçekleri âyetlerin içinden bulup ortaya çıkartmakta olduklarını ifâde etmektedirler.

Kur'ân ibretlerle dolu ve insanları ibret almaya dâvet eden bir hidâyet kitabıdır. Taklîdi mümkün olmayan î'câzı ise iz'an ve temkin sâhibi mu'cîze meraklılarına yeter de artar bile! Kur'ân bir efsâne değil, vahyedilmiş gerçek bir ilâhî kitaptır. Kur'ân'ı efsâneleştirmeğe kalkışmanın ya da ilim ve fennin bütün esrârını ihtivâ ettiği iddiasıyla O'nu Tabiat İlimleri'nin sistematik bir kitabı derekesine indirmeye çalışmanın isâbetli, temkinli ve de edebli bir tavır olmadığı kanaatindeyim.

Ayrıca, münkirlere karşı Kur'ân'ın bu kabil bir savunmasını yapmak hem isâbetsiz hem verimsiz ve hem de yanlış bir stratejidir. Zîrâ birisi kalkıp da bu kabil müfessirlere: "Mâdem ki Kur'ân'da ilimlerin bütün sonuçlarının beyân edilmiş olduğunu iddia ediyorsunuz o hâlde, meselâ: glüonların, kromodinamiğin, süper sicimlerin, 11-boyutlu uzayların, temel tâneciklerin sınıflandırılmasının, kuarkların gerçek sayısının, hiperkompleks sistemlerin, Hamilton-Jacobi Teorisi'nin, çok-değerli mantıkların, hormonların ve enzimlerin, Herzsprung-Russell diyagramının, ilh... Kur'ân'daki yerlerini gösterir misiniz?" diye sorsa bunların bu soruya verebilecekleri iknâ ve tatmin edici hiç bir cevapları yoktur.

Ayrıca Kur'ân bu kabil kimselerin kendisini savunmalarından da, kendisine

zımnen vasîlik taslamalarından da, insanlara rahmet ve hidâyet iken bir Fizik ya da Astronomi kitabı imiş gibi telâkki edilmesindeki nâkıs tutumlarından da münezzehtir.

Bu kabil bir ***tavrın***, eninde sonunda, Pozitif İlimler'in gerçekleriyle çatışması kaçınılmazdır. Bu çatışma Katolik Kilisesi'nin sebeb olduğu "*İlim ile Din bağdaşmaz*" paradigmasının mâhiyetine uygun bir çatışma değildir. Bu çatışma, Pozitif İlimler'in: **1)** tanımı, **2)** mâhiyeti, **3)** yapısı, **4)** nitelikleri, **5)** sınırları, **6)** dayandığı dogmalar, **7)** metodolojisi, **8)** stratejisi, **9)** paradigmaları, **10)** diyalektiği, **11)** araçları, **12)** gelişim evreleri, **13)** deontolojisi, **14)** kendine özgü ***mitos***'ları, ve özellikle de **15)** ***epistemoloji***'si hakkında kâmil ve kuşatıcı bir bilgiye sâhip olmayan, heyecanlı ve aceleci kimselerin bu üç niteliğinden ve ***kendi vehimlerini hâzâ ilim zannetmeleri hezeyânından*** kaynaklanan bir çatışma olacaktır. Yoksa bu incelemede açıklanan sınırları içinde, bugün Pozitif İlimler'in ***sübût etmiş*** sonuçlarının hiç biri Kur'ân ile çatışma içinde değildir.

Vehimlerini hâzâ ilim zannedenlerin hayâl, vehim ve hezeyânları da, Pozitif İlimler'in varlık sebebi olan ***beş temel kriter***e[47] uymadığı hâlde Pozitif İlim imiş gibi gösterilmeğe çalışılan konuların da Kur'ân ile ilintili kılınmaya çalışılması maalesef zihinleri bulandırmaktan, insanların vehimlerini arttırmaktan ve ilmin gerçeğinden uzaklaştırmaktan başka bir işe yaramamaktadır. Bu bağlamda ve ne kadar sâfiyâne bir iyiniyetle ele alınırsa alınsın, "*Kur'ân'ın Çağdaş İlmî Tefsiri Projesi*"nden istihsâl edilmek istenen fayda hakkında bir hayli endîşeli olduğumu ifâde etmek isterim.

Nihaî ***Gerçek*** ancak Cenâb-ı Hakk'ın nezdindedir. Bizlere düşen ise yalnızca Bakara sûresinin 255. âyeti uyarınca Kader'imizde bizim için hükmedilmiş olan ilmî nasîbimizdir. Bunu ise, değiştirmek imkânsızdır.

Her şeyi hakkıyla bilen, ancak ve ancak: İlm'in de Hâlik'i olan ve Zât'ına Âlim ve Aliym isimlerini lâyık gören Cenâb-ı Hakk'dır.

* * *

[47] II. Bölüm'de takdîm edilmiş olan: **1)** "*Her olayın bir sebebi vardır*" şeklinde ifâde edilebilecek olan "***Nedensellik*** (*İllîyet*) ***İlkesi***", **2)** "*Aynı şartlar altında tekrarlanan her deney daima aynı sonuçları verir*" şeklinde ifâdesini bulan "***Belirlilik*** (*Determinizm*) ***İlkesi***", **3)** "*Her olayı karakterize eden ve ancak ölçümle tesbit edilen fiziksel büyüklükler vardır*" şeklinde ifâdesini bulan "***Ölçülebilirlik İlkesi***", **4)** "*Pozitif İlimlerin sonuçları kendi içlerinde çelişkili olamaz*" şeklinde ifâde edilebilecek olan "***Tutarlılık*** (ya da *Çelişmezlik*) ***İlkesi***" ve **5)** "*Pozitif İlimler'in sonuçlarının yalanlanabilmesine imkân veren bir yol-yordam mevcûd olmalıdır*" şeklinde ifâde edilebilecek olan "***Yanlışlanabilirlik*** (ya da *K.R. Popper*) ***İlkesi***dir.